RICHARD ERIKSEN

TIDENS KURS

EN POPULÆR UDSIGT OVER NYE TANKERETNINGER

FORLAGT AF H. ASCHEHOUG & CO (W. NYGAARD) :: KRISTIANIA 1912

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

Förord till den elektroniska utgåvan

Boken digitaliserades i oktober 2014 av norska Nasjonalbiblioteket, varifrån de scannade bilderna och OCR-texten i januari 2015 kopierades till Projekt Runeberg för korrekturläsning.

FORORD

Det hænder ikke sjelden, at forord, som forfatteren ved bogens udgivelse ansaa for overflødig, senere viser sig at være paakrævet paa grund af den bedømmelse, bogen faar. Jeg gjør derfor udtrykkelig opmerksom paa, at man i en bog som denne, hvor den størst mulige korthed og popularitet er tilstræbt, ikke kan vente at finde en udførlig behandling af de enkelte retninger og tænkere eller en indgaaende, videnskabelig kritik af dem. Hvad jeg særlig har fæstet mig ved er de sider, som kan interessere en større almenhed, og som er karakteristiske for den af mange forfattere observerede kursændring i nutidens aandsliv. Kunde bogen bidrage til at vække almenhedens interesse for det filosofiske liv, som rører sig i nutiden, vil den have tjent sit øiemed.

Kristiania i oktober 1912.

Richard Eriksen.

I. Filosofiens gjenfødelse. Et tilbageblik.

Symptomerne er umiskjendelige. Vi er midt oppe i en filosofisk renaissance. Det forkyndes til overflod af en saa besindig videnskabsmand som professor *Karl Stumpf*, som kalder sin rektortale ved Berlins universitet i 1908 „*Filosofiens gjenfødelse*“ og bl. a. paaviser, med hvilken styrke filosofen *Leibnitz*' tankegang gjør sig gjældende i nutidens videnskabelige aandsliv. Filosofien, som for adskillige aartier siden svindsottig lagdes paa sygesengen og efter den nøiagtigste diagnose blev spaaet en stille, hensygnende død, har atter reist sig fra sit leie, forynget i sind og skind, og er nu ifærd med at samle en voksende skare af tilbedere om sig.

De, som føler sig overbevist om den filosofiske erkjendelses haabløshed, ser mistrøstig paa dette skuespil. „Herregud,“ siger de, naar vil menneskene ophøre at lade sig fange i begrebsdigtningens fine spindelvæv? Naar vil de slutte med at2 lade sig lokke af metafysikens bedragerske fata morgana, som kun fører dem dybere md i uvirke lighedens endeløse ørken! Kan de da aldrig lære at tåge virkeligheden, som den er, og drukne alle uløselige problemer i praktisk virksomhed og livsnydelse!" Deres jeremiader over den filosofiske tænk nings ufrugtbarhed vil imidlertid aldrig kunne u6- Blukke, nvad sc/10/)en/laues kaldte det metafysiske behov", fordi

det er en uudslettelig bestanddel af den menneskelige natur og med indre nødvendighed atter og atter driver menneskene tilbake til filo sofi eller religion. Drivfjeren i filosofiens lange historie er ikke et forbigaaende lune, men en uovervindelig indre trang, som tvinger menneskene til en evig søgen efter sandheden, selv om den fører dem gjennem mange ørkener. Der er dem, Bom nNvder, at ssloßoli6Nß poßi tive reßultater er umaadelig rinze i fornold til den veldige aandelize energi, 3vm er okret paa den. Nen en Baadan tankezang dunder i en kapital mißforßtaaelße ak, nvori liloßoli6Nß reßul tater 03 dere3 detvdning eFentliz deßtaar. Det er ikke KloßoNen3 323 at konkurrere med de enkelte fazvidenßkader i berißelßen ak vor virkeliznedß erkjendelße med poßitive, paatazelize reßultater. ?jloßoKenß opzave er at dlotte de vderßte zrund dezreber, de ne»ie3te idealer 03 de dvde3te vNr dier i menneßkenedenß liv, at opßpore, korkslze 0F delv3e den zrundtanke, Bom deßtemmer tidenß3 tsenke3Nt, denß videnßkab 08 Kunßt, denß Bociale o^ relizisße liv. Enhver tidsalder har sit aandelige præg, sin grundtone eller maaske rettere sit særegne «lede motiv", som klinger gjennem al dens virksomhed, alle dens interesser, al denB forskning og KunBt. Hvor dette nledemotiva varieres paa en ny maade, som fremhæver dets skjønhed og eiendommelig hed, did vender tiden Bit lyttende øre. Thi den elsker at se formet, udtrykt eller virkeliggjort, hvad der lever i den som en dunkel følelse eller trang. Den er begjærlig efter at blive sig bevidst de impulser, som übevidst gjennemstrømmer dens zjNl. Og saalænge dens bevægende endnu ikke filosofisk er formuleret, er det ikke helt blottet. I kunst og videnskabelig forskning, i sociale og religiøse bevægelser fremtræder det mere eller mindre tilhyllet. Det er først i en filosofisk udformning, at det kan faa sit reneste, mest bevidste udtryk, og saalænge denne ud formning mangler, føles det som et ord, som endnu ikke er fundet, et kunstverk, som endnu ikke er født. en tidBalderB «ledemotiv" BaaledeB naar Bit reneBte, meBt bevidBte udtrvk, berizeB den tiloBoKBke videnBkab med reBultater. Bom lader de zrundlsezzende ideer, impulBer oz idealer i menneBkenedenB niBtorie fremtrsede i ny oz kvl digere belvBninZ. lizner ikke en blomBt, Bom dsr, nverzanz n«3Bten kommer, 03 maa vokBe4 frem paany, saasnart de ydre betingelser atter er gunstige for dens vækst. Den ligner mere en gammel eg, som i aarhundreder har trodset de koldeste vintre, og som hver gang en tidsalder gjennemlever sin filosofiske blomstringsperiode læg ger nye aarringer til Bin faste, sterke stamme. Saasnart sommeren indfinder sig og den filoso fiske [stemning" atter fylder luften, vender livs matterne atter tilbake til dens grene og blade. Da nu den filosofiske stemning" atter er umiskjendelig i aandslivets atmosfære, har jeg tænkt, at det kunde interessere det store publi kum at erfare lidt om de enkelte udslag af den. Det maa jo være af interesse for enhver at føle sin tid lidt paa pulsen. Vi har — for at blive i billedet — gjennem levet en filosofisk vinter, og det er jo rimelig, at menneskene i denne tid trængte et eller andet asyl mod vinterkulden. Som et saadant 23vl tjenstgjorde for en stor del ak den dannede al menhed materialismen, skjønt det stadig har været klart for dem, som BSZte at trænge lidt dybere ind i erkjendelseslærens problemer, at den kun var og er et uvidenhedens asyl (nasylum ignor antiae"). Allerede i midten af korriZe aarnundrede blev den videnBkabelize materialisme brazt tiltorvB oz doFmatiB6ret for det Btore publikum ak Bkribenter Bom Liic/lne/', m. ti. under bedsvende trommenvirvler oz kankarer, oz den nar Biden i5 mere eller mindre ændrede skikkelser beholdt sin magt over et stort publikum lige md i vore dage. Filosoferne hørte til de stille i landet", og de fag, som hævede sin røst mod clet mate rialistiske ordskvalder om „kratt og stof" etc, vandt ikke tilstrækkelig gehør. Hvis det skulde være filosofi, som blev doceret af saadanne dialek tiske plebeiere, da foretrak de virkelige tænkere og aandsaristokrater at tie, — til deres tid kom. Qruncitonen var imicllerticl al Bamme materiali- BtiBke karakter Baavel inclen viclenBkabeljBe Bom pBeuclo- eller populNrvjclenBkabeljBs KreclBe, om enciBkjsnt vicienBkgbeliF forBizti3kecl 03 KritiBk BanB i Btsrre eller minclre zracl maatte clsempe cien KOB virkelige viclenBkabBMNncl. (^ucl 03 BjNlen var prak tiBk talt afzkaffet, cien ZuclclommellFe almazt over fe>rt i atomerne oz clen zuclclommelize vilje aaben baret i lovene kor trvk o^tscl: mekamkenB formler. mekanik laa til Zruncl for verclenB altet, for6BtillinzerneB mekanik uclzjorcle clet men neBkeliBe BjNlBliv. 03 clrifterneB eller viljeBimpul- Bern6B mekanik rezulerecle BamfunclBlivet. ViljenB frinecl aff2ercliBecieB mecl Bamme naanlize eller meclliclencle BkulclertrNk Bom troen paa niBBer eller nulclre. var et proclukt af Bine omzjvelBer, nsiaztiz paa Bamme maacle Bom vokBet former BiF etter clen naancl, Bom bearbeicler clet. Der, nvor man vez tilbaze for en KonBekvent Bjennemfe«relBe gf Baaclanne eller liznencle prin ciper. tog man Bin tiltluzt til en aznoBtiBk eller6 positivistisk afvisning ak al metafysik, ogsaa den materialistiske, idet man søgte at tilfredsstille

tids aandens krav ved at koncentrere sine kræfter paa udvidelsen ak det videnskabelige erfaringsmateriale og ka3tBiaaelB6n ak de nNrmeBtliggencle empiriske love. Den forbigangne filosofiske periodes ab strakte deBredBkoNBtruktioner og luftige spekula tioner havde nemlig hidført en glubende hunger efte/- /c/enciFZ/eminFe^ ekter fast, paatagelig virke lighed, og det var baade naturlig og berettiget at tilfredsstille den, — inntil hungeren ekter første aarsager og almene principer atter meldte sig. Filosoferne ståk fingeren i jorden og lugtede, hvor de var. Det var ikke bare klogskab, men et sundt instinkt, som bragte dem til under disse forholde at reise feltraabet: «Tilbage til Kant!". Det var livBBakterne i den gamle filosofiske eg, som trak sig tilbage til et sikkert beskyttet indre tilholdssted. Kant havde i sin tid været udgangs punktet for filosofiens store glansperiode under Fichte, Schelling og Hegel. Men instinktet sagde dem, at spirekraften i Kants tankegang ikke der med var opbrugt, og at den var kraktig nok til at udfolde en ny, levedygtig idealisme, naar tiden var inde. De filosofer, som i denne tid bidrog mest til at opretholde agtelsen for filosofien, var de, som tillige var fremragende fagmænd inden en eller anden gren af naturvidenskaben, forrest blandt dem den nu 80-aarige Wilhelm Wundt, som er7 en fremragende fysiolog og sikkert vil staa for ettertiden som et mønster paa tysk jerntlid. mas siv arbeidskraft og klog besindighed. Han anviste deBuden Klokkerne et omraade, hvor ogsaa de kunde arbeide med paa at tilfreds stille tidens hunger ekter kjendsgjerninger. Den al G. T. /^c/lne^ zrun^wzte /iFM^FI/c utviklede han videre til en experimentalpsykologi, som i Isdet ak forholdsvis kort tid har antaget et næsten kjæmpemæssigt omfang. De psykologiske univer sitetslaboratorier har formeret sig med en rivende fart, og paa begge sider af Atlanterhavet er tal rige hjerner og hænder ivrig beskjæftiget med at planlægge og gjennemføre sindrige experimenter for at fastslaa lovene for vore sansefornemmelser, vort erindrings- og forestillingsliv. Følgen deraf er, at psykologien, som før var en filosofisk di sciplin, har udsondret sig til en stor fagvidenskab, som til og med spænder over saa store omraader, at den indbekatter en flerhed af specialvidenska ber saasom barnepsykologi, experimental pæda gogik, dyrepsykologi, folke- og religionspsykologi. En af de fornemste experimentalpsykologer, pro fessor Meumann, ttnder derfor, at det nu og herefter kun meget sjelden vil kunne lykkes en enkelt psykolog at beherske alle dele ak sin viden- Bkab med samme grundighed eller at virke som selvstændig forsker i dem alle.8 Experimentalpsykologer som filosofer. Hvis nu denne udvikling skulde have fortsat i samme spor, vilde snart fagpsykologien have Llu^t rederne ak filosofien. Men et af de symptomer, som viser, at luften atter fyldes af „filosofisk stemning", er en vaagnende og alle rede udpræget tendens hos experimentalpsyko lozerne til at søge tilbaze til filosofien. Det er allerede et bemerkelsesværdigt træk, at fagpsyko logernes interesse, som i længere tid har samlet sig om det lavere sjælsliv — fornemmelser, er indringsbilleder og forestillinger, d. v. s. det sanse lige bevidsthedsindhold, naturligvis med tillæg av følelserne — nu i stigende grad vender sig til det høiere sjælsliv, [tænkningen, som med eller uden ret har været tillagt en ikke-sanselig grundkarakter. Og der har i de sidste aar ud viklet sig en ganske heftig faBpBvkolozlBk strid om, hvorvidt tsenkninzen foruc!BNtter et ikke- BanBelizt, übilledligt sjælselement eller ei. I BammennNnz ciermeci Fjor cler Bi^ o^aa9 zjNlciencie en paatazeliz tendens til at yde den psykologiske selviagttagelse retfærdighed som er- Kjenclelßeßmi6clel, etterat den i stor udstrækning var bleven tilsidesat eller endog hundset af dem, som vilde gjøre det psykologiske experiment ene raadende. Den psykologiske forfatter, som refe rerer den Bicißte experimentalpßvkoloßlßke Konzreß i Berlin i Zeitschrift fur pN^azo^scne Psy chologie" klager derfor over, at experimental psykologien er ifærd med at miste den enhed, som den havde endnu for ti aar siden. x Den rene experimentalpsykologiske skole ser sig stillet overfor en anden skole, som atter lægger vægt paa selviagttagelse og teori. Det har ogsaa været fremkNvet som et karakteristisk træk, at de sidste udgaver af Wundts hovedverk „ Fysio logisk psykologi" viser betydelige udvidelser gf de rent almenfilosofiske betragtninger, og Dun gjør 1 «Allerede methodisk staar en retning, som næsten udelukkende betjener sig ak BelviaBttaZelBe, overfor en anden retning, som mere støtter sig til objektive data i form av experimenter. Den første frembyder en betænkelig til- nærmelse til den gamle selviagttagelsesmethode, som an- saaes overvundet, saa man i mange tilfælde næsten ikke mere kan tale om en experimental psykologi. Desuden frembyder den en alvorlig stræben efter at trænge ciybere ind i den menneskelige tlenknin^ og viljsB mest inclvik- lede problemer, baaret af en visselig i 8163te instans sterk filosofisk interesse, som dog noget ensidig staar under logistisk indflydelse." Carl Jesinghaus i nZeitschrift far pådagogische Psychologie und experimentelle Pådagogik".10 i sin bearbeidelse af Ebbinghaus's berømte nGrund

zuge der Psychologie" (1911) opmerksom paa, at der raader en umiskjendelig tendens til at vende sig bort fra en blot og bar ophobning af psykologiske kjendsgjerninger. Men det mest bemerkelsesværdige fænomen er dog, at vi6enBkabBMNnci, som har vundet sine sporer som experimentalpsykologer og ind tazer de mest fremtrædende pladse i dette sit fag, ikke lader filosofien ligge, men med stor applomb optræder som filosofiske forfattere af reneste vand. Blandt disse maa særlig nævnes Bres lauerpBykoloB6n L. W. Stem, professor Hey mans i Groningen, Holland, (hvis JndUdning til metafysiken" nylig er udkommet i anden udgave), professor Oswald Kiilpe i Wurzburg, og sidst, men ikke min6Bt den bekjenclte ameri kaniserede tysker, professor Hugo Miinsterberg ved Harvard Universitetet i De forenede Stater, som for kort tid siden under stor opmerksomhed holdt gjæsteforelæsninger ved universitetet i Berlin. Særlig interessante er de verker, hvormed Stem og MunHte^be^F har beriket den filosofiske literatur. Det var i 1906 at Stem under titelen Person und Sachea (Person og Ting) udgav det første bind af et omfattende verk, hvori han agter at udvikle sit stort anlagte filosofiske system. Han tåger her ikke i betænkning at give udtryk for den taknemlighedsgjæld, hvori han staar til filosofer som Leibnitz og Hegel.11 Selve titelen griber lige ind i et problem, som det moderne aandslivs udvikling gjør mere og mere brændende. Ordene Ting" og „ Person" stiller nemlig overfor hinanden to grundlæggende synspunkter for vor verdensopfatning, det meka niske, som har sin kilde i den døde ting, og det teleologiske, som har sin kilde i den levende person. Der bestaar i det hele et skarpt mod sætningsforhold mellem ting og person. Per sonen er trods mangfoldigheden af sine sjælelige funktioner en enhed, som har værdi i sig selv. Den stiller sig selv maal og udfolder selvvirk somhed for at virkeliggjøre disse maal. Med andre ord: den er «maalstræbende" (zielstrebig), teleologisk (telos = maal, hensigt). Anderledes derimod med tingen. Den er kun en samling, et aggregat af smaadele uden nogen central enhed. Den har ikke sin værdi i sig selv og stiller sig ingen maal, som den selvvirksomt formaar at realisere. Dens øiemed ligger udenfor den i det brug, hvortil andre kan anvende den. Med andre ord: den er mekanisk. Stern betegner sit standpunkt som «kritisk personalisme", d. v. s. han stiller det mekaniske synspunkt, som saa længe kar været eneraac!en6e i vicienskaden, i et underordnet forhold til det teleologiske. Alt mekanisk kar for kam tillige teleologisk betyd ning og kan sees kra maalets synspunkt, det er «teleo mekanisk". Verden er en rangordning af personer, som alle omfattes ak en guddommelig Al-person. 12 Endnu mere interessante sider frembyer professor Hugo Miinsterbergs filosofiske arbeide Philosophie der Werte" (Værdiernes filosofi), som udkom 1908. Munsterberg har i det hele gjennemgaaet en ganske merkelig utvikling, Han begyndte som rabiat psykologist og stillede sig som saadan afgjort blandt modstanderne af sin lærer Wundt, som i hans øine M altfor ngen somt tilverks overfor den gammeldagse psyko logi. Wundt fandt sig endog foranlediget til at tilbagevise den forvrængte maade, hvorpaa Mun sterberg fremstillede hans teorier, og til at paa vise den uholdbare „materialistiske metafysik og hjernepsykologi", som Munsterberg gjorde sig skyldig i. Munsterberg forkastede nemlig grund begrebet i Wundts psykologi, ‚apperceptionen", og søgte at føre alt sjælsliv tilbage til muskelfor nemmelser. clen UunNerberg, Bom fremtrNcler i VNrcliern6B Klo8orl«, er en ganBke anclen encl clen, Bom nav6e orclet i nanB ungclomBBlcrifter fra 1888 og 1889. og clen nuvNrencle vilcle i elet neie egne Big uclmerket Bom en übarm njertig kritiker af clen ticlligere. I VserclierneB tilo8oli" kremtrN^er NunBter derg Bom Btrengt BVBtematiBk KloBof og anBkuer verclen 3om en ‚Bammenfsining af formaal" eller af VNrclier. anclre orcl: Verclen antager i nanB sine karakteren af en teleoloFl'F/c vNrclipvramicle, Bom faar Bin afBlut-13 ning i det absolute værdibegreb, akkurat som den for de gamle rationalister artede sig som en logisk pyramide, som fik sin akBlutning j det ab solute gudsbegreb. Ligesom Stern hævder per sonens eller det teleologiske synspunkts forrang fremfor tingens eller det mekaniske, saa le6eB kNvcler NunBterderz, at de rene evige værdiers verden" har forrangen fremfor den blotte natur, hvor værdierne ingen rolle spiller. Vor oprindelige holdning til virkeligheden er af vurderende beskaffenhed, idet vi betragter tin gene som midler eller maal for vor virksom hed. Dette standpunkt forlades imidlertid i den naturvidenskabelige erkjendelse, som betragter tingene i deres blotte aarsagssammenhæng, løs gjort fra det vurderende subjekt. Nen vNrdiern6B indbvrdeB fornold tvinzer NunBterberz til at zaa fra det relative til det abBolut6 (<^ud), oz BaaledeB kommer NiinBter berzB vserdipvramide til at ende i Bamme top punkt Bom de rationaliBtiBke tiloBoferB bezrebB pvramide (Over-^ezet"). VNrdierneB verden er den en6Bte Bande verden, — den verden, Bom nsevder Biz oz beBtaar. (-anBke viBt melder Biz ozBaa kor NunBterberz

den sen^tende mulizned, at abzolute, übetingede vserdier, Bom vi for ud3Ntter, kan bero paa en il!u8ion". Nen kan tinder Bnart argumenter mod denne miBtanke oz KonBtruerer med Btor driBtizked og BvmmetriBk KunBt et metafvBiBk BV3tem af otte gange tre14 værdigrupper, saaledes at alle 24 vZerdier frem træder som forgreninger af den ene værdi. Den maade, hvorpaa Munsterberg gjennem fører sit system (under anvendelsen af den tre leddede rythme: udenverden, medverden og indenverden) minder sterkt om Hegels strenge systematik med dens bekjendte tretakt: thesis, antithesis og synthesis. Professor dr. Ludw. Stein, udgiveren af »Archivfiir systematische Philo sophie" og Archiv fur Geschichte der Philo sophie", kalder derfor Miinsterbergs filosofi lige* frem for nyhegelianisme. Han kan i den anled ning ikke nægte sig en liden vellykket satire. Det pudsigste," skriver han, ved dette omslag i det tyvende aarhundredes filosofi til gunst for Hegel, er det historiske humor, som aabenbarer sig deri, at Hegels gjenoplivelse udgaar fra en saadan psykologistisk himmelstormer som Mun sterberg var i sine ungdomsaar, og at den ind ledes af den exakte experimentale psykologi, som ellers har affærdiget al metafysik med et haan ligt smil og kun har havt et medlidende skulder træk ti!overB for l^ezel. At experimentalp3yko loger, der som Bileam engang drog ud for at forbanne, nu maa velsigne og inaugurerer ny hegelianismen i Tyskland er ligefrem en geni streg af den Hegelske verdensaand", som i det tyvende aarhundrede — beriket med den ex perimentale psykologi — vender tilbage til sig selv. Der aabenbarer sig i denne nyhegelianisme15 et verdenBniBtoriBk vid, 80M kun olvmpenB guder tilfulde kan nvde og delsnne med en nomerwk latter." Det Hegelske i UunBterberg3 filosofi ligger naturligvis i dens apriorisk-konstruktive karakter, og man kan KanBke Bige. at »Værdiernes filosofi" giver os hegelianismen, som den vilde være, hvis den forvandledes fra en bezrebBaprioriBme til en værdiapriorisme. Denne forskjel er imidlertid saare vigtig og har sin grund deri, at Miinster berg i overensstemmelse med den herskende aand i vor tid er viljefilosof, ikke fornuftsfilosof. Han sætter viljen, ikke fornuften i verdenshøi sædet; thi værdierne har sin rod i viljen, tilsidst i den rene absolute vilje. I det hele er det vel rigtigere at betragte NunBterberBB filosofi som en forgrening af Fichtes lære med dens understregen af, at det tilgrundliggende princip i tilværelsen er virksomhed, ikke hvilende væren. ttvad den ?ieBelBke 510805 anzaar, da nar den i de 3idBte aartier zanBke viBt levet i land- Nvztizned, men ingenlunde manglet god rsgt 03 pleie. UedenB den i Bit njemland, ikke engang turde viBe Big i korklgedning, nar den i Lngland. Italien, ?rankrig og navnlig Amerika undergaaet en formelig gjenksdeke. l^egel er utviiBomt den af fortidenB sloBofer, Bom i de nevnte lande er gjenBtand for BtsrBt opmerkBom ned og videredeardeidelBe. Ogzaa den nollandBks sloBok, prokeBBor i seiden, nar med16 stor iver kastet sig i skranken for de varige vær dier i Hegels tankegang. I Tyskland synes imidlertid nu Hegel ikke længer at være paa det sorte bret, og det maa vel betragtes som et af de merkeligste udslag af „filosofiens renaissance", at den berømte tyske filosof, professor Windelband, vover at profetere en ny fremtid for Hegels filosofi. (Se hans «Die Erneuerung des Hegelianismus" 1910.) 17 Naturforskere som filosofer. Energetiken. Det var naturforskere, som i midten af forrige aarhundrede lyste filosofien i ban. Det er naturforskere, som nu ophæver dette ban og er ifærd med at skabe en ny naturfilosofi. Den mellemliggende ufilosofiske periode har atter gjort det klart, at trangen efter en filosofisk afrunding og uddybelse af vor viden er altfor dybtliggende til at lades uænset. Ikke saa at forståa, at ban straalen mod den gamle filosofi var fuldstændig überettiget. Den idealistiske periode havde affødt en naturfilosofi, som hos enkelte forfattere løb ud i de vildeste fantasiorgier og derfor maatte bringes til taushed. Den spekulative naturfilosofi maatte sove unz6omBruBen ud, før den i vore dage kunde vaagne som induktiv, erfaringsmæssig naturfilosofi. Men ungdomsperiodens impulser og idealer gjør sig fremdeles gjældende i en mere besindig, af dæmpet form, og der tales derfor ikke u6en ret om vor tids Ny-Schellingianisme efter Sdielling, skaberen ak den spekulative periodes naturfilosofi. 2 — Eriksen : Tidens kurs.18 Ganske forsvundet har naturfilosofien selv følgelig aldrig været fra vor tids aandsliv. Ogsaa materialismen er jo en art naturfilosofi — den er endog bleven kaldt fortyndet, udvandet Ny-Schel lingianisme" — og mænd som Lamarck, Haxley, Tyndall, Spencer og selv Darwin har grebet dybt og varig ind i naturfilosofiens udvikling. Det nye er, at naturforskere nu aabent erklærer sig for naturfilosofer og har givet stødet til en kraftig bevægelse", som besjæles af paa tagelige antimaterialistiske impulser. Ledere for denne naturfilosofiske bevægelse er professor Ost wald, som sammen med van fHoff har grundlagt den fysiske kemi og staar som udgiver af tids skriftet >4nnalen der Naturphilosophie", botani kerne Reinke og Francé, biologerne Hans Driesch og Coszmann, fysiologerne v.

Bunge, Rindfleisch, Fano m. fl. Omslaget er forøvrig ikke kommet ganske uforudseet. Den berømte Emil Dubois Reymond (død 1896), en af den mekaniske verdens anskuelses støtter, merkede i sin tid, at nve ten denser var i anmarsch, og gjorde i et af sine fore drag i videnskabsakademiet i Berlin opmerksom paa den vaagnende Leibnitzianisme inden den nyere naturvidenskab". Det er Baale6eß ikke længer bare idealistiske filosofer og teologer, som materialismen har at kjæmpe med. Den angribes nu ogsaa fra mange sider ak den exakte naturvidenskabs stormænd, og det er derfor ikke 822 underligt, 2t den dannede19 almenhed, som for faa aartier siden villig lod sig indprente de materialistiske dogmer, i voksende skarer fylkes om de moderne naturfilosofer og lytter til deres nye budskab. Naturforskerkongressen i Liibeck i 1895 vil visselig faa plads i kulturhistorien som en over ordentlig betydningsfuld begivenhed. Thi det var her, at professor Ostwald holdt sit berømte fore drag: Overvindelsen af den videnskabelige ma terialisme" og dermed antændte lunten til det første store mineskud mod den materialistiske verdensanskuelse. Han forkyndte i dette foredrag med stor kraft og li6enBkab den i^ne/^etlF^e naturfilosofi", som han i sine senere skrifter u6 fsrliz har utviklet og bezrundet. Det karakteristiske for denne filosofi er, at den opløser al materie i energi. Derved blir det naturvidenskabelige verdensbillede et ganske andet, end det før var. Det tidligere naturvidenskabelige verdensbillede var konstrueret fra et mekanisk synspunkt paa grundlag af atomerne, de yderste og mindste materielle masseenheder, som forbin der sig og træder fra hinanden og saaledes ligger til zrund for alt, nvad der opßtaar og forzaar i naturen. I Ostwalds energetiske verdensbillede er imidlertid „atomet" og «massen" forsvundet. Det paatagelige, det egentlig materielle ved mate rien er bortskaffet og forvandlet til „ energi" eller „ arbeide". Materie er for Ostwald ikke andet end en rumlig sammenordnet gruppe af energier",20 og hvad der tidligere blev sagt om materien, det udsiges nu — forsaavidt det har gyldighed — om energien. Medens man før talte om loven for materiens vedligeholdelse" (Lavoisier), tales der om „loven for energiens be3taaen". Helmholtz, Thomson, Clausius og de ældre fysikere troede, at energiloven utvungent lader sig forene med masseenhedernes (atomernes og molekylernes) mekanik. Deres energetik var derfor mekanistisk, medens Ostwald og Heim søger at omdanne den til ren energetik. At tåge og føle paa et legeme vil for Ostwald ikke sige andet end at konstatere tilstedeværelsen af visse energier. „Energien alene gjenfindes i alle bekjendte naturfænomener, eller med andre ord: alle naturfenomener lader sig indordne under begrebet energi .... Alt, hvad vi ved om udenverdenen kan vi forestille os i form ak ucwagn om forhaandenværende energier." (n Naturphilosophie" s. 152). Lnergibegrebet nar 6eBuclen 6en korclel, at 6et ikke Btaar i et Baa uovervinnelig moclBNtningBfornolci til Bjsel og deviclBtnecl Bom materiebegredet. Le vi6Btne6en, BjNlBlivet nar ingen egenBkaber, Bom vi kan kalcle 8tok", maBBe" eller rumlig ucl- BtrNkning"; men clen eier clog paa 6en ancien Bicie kraft, energi, BpNncling. tale om BjNlB- og deviclBtne6Benergi indekserer ikke en Baaclan moci- BigelB6 Bom k. ex. ordene deviclBtneclBmaterie" eller beviclBtne6BBtok". Ikslge OBt>v2lci er deviclBt kecien kun en Bpeciel art af nerveenergi. I op-21 merksomhedstilstanden er denne energi samlet og i træthedstilstanden spredt. Selve de sjælelige og aan6elize fenomener er ak energetisk natur og i sin associative sammenhæng underlagt loven om energiens bestaaen. Skjønt Ostwald i det længste vil holde sig meta fysiken fra livet, kan det dog neppe skjules, at hans naturfilosofiske energibegreb er ligesaa meta fysisk som f. ex. den adBolute vilje" og »den absolute fornuft". Wundt regner derfor ogsaa Ostwald blandt de dialektiske metafysikere. Imid lertid maa det indrømmes, at hans metafysik passer udmerket i en tid, som elsker at høre om rsnt genstraalernes og de radioaktive stoffers vidundere. Det kemiske atom har jo nu ihvertfald udspillet sin rolle som materiens sidste enhed. Tusen gange mindre end atomet er elektronen eller ionen, og atomet viser sig ifølge de nyere undersøgelser at være et slags stjerne- eller solsystem en mini ature, inden hvilket utallige elektroner kredser i velordnede baner. Men hvad er en elektron Tidligere hed det sig, at den var bærer af en elektrisk ladning. Men nu heder det, at den er en elektrisk ladning. Med andre ord: man sløifer den som materiel masseenhed og bibeholder den kun som elektromagnetisk energienhed. Den ma terielle enhed — det kemiske atom — er opl«38t. Atomet er ikke iNnzer det centrale be^reb i vor verdensforklaring. Det er styrtet fra sin trone, og dets almagtsattributer overføres nu i energien.22 Dermed er dog ikke særdeles meget vundet for dem, som fremfor alt søger at redde læren om sjælens udødelighed og troen paa en guddom melig skaber. Ostwald er ikke antimaterialist i den forstand, at hans naturfilosofi kan tages til indtægt for religiøse troeBlNrdomme. Men den har stor symptomatisk betydning som

et bevis for kursændringen i vor tids videnskabelige aandsliv. Strømretningen er nu paatagelig fra materien i retning ak aanden, ikke omvendt, og seet i denne sammenhæng ligger betydningen ak Ostwalds natur filosofi deri, at den gjennemfører et forklarings princip (energien), som staar sjæl og aand betyde lig nærmere end materien eller massen. Naar materiebegrebet forfines og aandeliggjøres frem kommer energibegrebet. Ostwald har saa at sige kastet materialismen i smeltediglen og lutret den til energetik. Materialismens frosne og haarde is masse er ligesom fordampet til energi. Skal der tag6B nok et skridt i denne retning, — skal ogsaa energien i smeltediglen for at forfines, da for vandles den til sjæl eller aand. Virkelighedens tyngdepunkt vil da være forflyttet fra materien til aanden, og alt vil blive forklaret som forskjel lige former ak aand, ligesom det af Ostwald for klares som forskjellige former af energi. Det er derfor adskilligt, som taler for den antagelse, at energetiken kun er en overgangsstation, et gjen nemgangsled til spiritualisme og idealisme. 23 Naturforskere som filosofer. Nyvitalismen. Ligesom det siges om Gud, at han har skabt Z^ mennesket i sit billede, saaledes kan det siges om mennesket, at det skaber sin verden — d. v. s. sin verdensanskuelse — i sit billede. Det er altid i os selv vi i sidste instans maa søge kilden til det forklaringsprincip, ved hjælp af hvilket vi for søger at bringe enhed og sammenhæng i vor fore stilling om universet. Var det antropomorfisme 1, som laa til grund for de gamles forestillinger om guderne, saa er det ikke mindre antropomorfisme — om end af en anden art — som ligger til grund for den nyere tids forskjelligartede verdensanskuel ser. Forskjellen er kun den, at medens de gamle lod sine menneskelignende idealvæsener beholde sin personlighedsform übeskaaret, gjør den nyere tid sine idealvæsener til upersonlige substanser, kræfter eller magter. Dette foregaar paa den maade, at man opstykker mennesket i forskjellige 1 Antropomorfisme = at tillægge Gud eller udenver- denen og dens ting menneskelignende egenskaber.24 / ciele eller Bicler, tåger kor Big en enkelt ak clem 03 nemraliBerer 6en til et übeBtemmeligt graat i graat, Bom man u6Btvrer mccl alle adBolutkeclenB egenBkaber. Dette uperBonlige, abBolute graat i graat BNtter man Baa paa clen almggtBtrone, Bom ticlligere in6ekavcieB ak en perBonlig Bkaber, 03 falcler necl oz tilbeder elet. Det er alticl enten en enkelt eller o^aa Nere Bicler af 08 Belv, Bom vi i vore ver6enBforklarinBer bruzer til at fvlcle uni verB6t mccl 03 gjsr til abBolut zruncllaz for alt, nvacl cler op3taar eller for^aar. I fsrBte tilfselcle opBtaar en Baaviclt muliZ moniBtiBk, j Bi6Bte til fselcle en 6ualiBtiBk eller BvntnetiBk verclenBfor klaring. I-ivacl er materialiBmenB idealvNBen. materien, an6et encl elet menn^kelige legeme Baa neutrali- Beret og uperBonligt, §om tanken er iBtancl til at gjore elet? ttlvacl er 08t^alcl8 altomkattencie energi anclet enci en lignencle neutraliBeret projektion ak ciet menneBkelige arbeicle (anBtrengelBen), — en projektion, Bom tiltaler 08 Baa meget mere, korcli vi lever i arbeicietB og teknikenB ticlBalcler? viljeiiloBoKen (voluntariBmen) beror paa en projek tion ak clen menneBkelige vilje og rationaliBmen paa en projektion ak clen menneBkelige kornukt eller tsenkning bensver vel ikke engang at BigeB. Det ligger nser nok ak clenne Banclne6 at lacle Big korlecle til peBBimiBme eller BkepticiBme. Nen neBket — vil man KanBke Bige — naar clog til Bvvencle og BiclBt alcirig ucl over Big Belv. Det25 er incleBtNnzt i sin egen natur og for evig al stængt fra det universum, som det — drevet af en indre trang — uophørlig søger at erkjende. Men det maa erindres, at denne opfatning af for holdet ikke er den eneste mulige. Man maa ogsaa regne med den efter min mening sandsyn lizere mulizkecl, at mennesket, som de gamle > sagde, er en mikrokosmos, som virkelig inde- / noloer i Bmaat, nvac! universet ucibre6er for os i j stort. Isaafald er de forklaringsprinciper, som mennesket henter i sin egen natur, ikke af denne i grund ugyldige. Problemet blir kun at anvende dem rigtig paa universet som helhed og paa de enkelte dele af det. hvilke Bicler af clen menneBkeli^e namr, Bom kaar forranzen i en ticlBalclerB KloBoK, vil bero paa ticlenB bevN^encle impulBer, lizeBom ciet for clen enkelte NloBofB vecikommencle i nsi vil aknNnZe ak nanB perBonli^e temperament oz ka rakter. Det zjNlcler ikke alene om elet enkelte inclivicl, men o^aa om nver enkelt ticlBal6er, at clenB beviciBtne6Bomraacle er bezrNNBet. Den kan — lizeBom 6en inciivicluelle beviclBtnecl — kun be- BkjNftize Big mccl en tinz acl Zanzen, oz Baa lNnze cienne tinF optazer opmerkBomneclen, kviler men neBkene6enB Gvrize beviclBtneclBinclnolc! i 6enB übe viclBte bazzrun6. ttvacl cler i et beBtemt ticlBrum Iseter M6Bt beBlaz paa opmerkBomnec!en beror kor veclkommencle ticiBalclerB — lizeBom kor incii vicletB — veclkommencie paa cienB l/lt^e^es, 0326 disse interesser har igjen sin sidste rod i dunkle kræfter, som det er meget vanskelig at kaa ordent lig tag paa. Interesseforskyvningerne i kultur historien beror efter min opfatning paa evolutions processens økonomi. For øieblikket foregaar der aabenbart en saa dan interesseforskyvning. De

aandelige sider af mennesket og universet, som i flere aartier har været trængt tilbage i halvbevidsthedens tusmørke, begynder atter at lægge beslag paa opmerksom ne6en og i nozen grad at fortrænge interessen for den ydre materielle virkelighed og dens kjends gjerninger. Derfor den vaagnende interesse for filosofi og den tiltagende forkjærlighed forgjennem førelsen af en filosofisk verdensforklaring paa grundlag af de mere aandelige sider ak menneske naturen. 3om et u6Blaz ak denne intere^ekor^yvninZ maa elet ozBaa opkatteB, at 6en naturvi6enBkadeliBe opmerl(Bomnecl atter vender Biz til Baaclanne Bi6er ak menn6Blcet 03 naturen, Bom BvneB at troclBe alle korBSB paa en mekaniBk-kvBi3k korklarinz. Ln Baaclan Bicle er ll^et oz cletB problem, Bom nar kremkaldt 6en anclen bemerkelBeBVNrclize bevN zelBe inclen vor tici3 naturviclenBkab : /h^ita- Det var ikke blot overenBBtemmen6e mccl ti6en3 krav, men 03322 i Biz Belv kul6BtNn6iz berettiget, at naturviclen3kaben overalt kar korB«zt at zjennemksre en me/caniF/c korklarinz ak naturenB27 fænomener. Thi selv om denne Forklaringsmaade ikke besidder nogen altomfattende almengyldighed, saa kan man ihvertfald alene ved en konsekvent, methodisk gjennemførelse af den komme til klar hed over dens begrænsning. Det karakteristiske for denne mekaniske for klaringsmaade er, at den søger aarsagerne til alle forandringer, som opstaar (i et atom, i en kemisk forbindelse, i en celle eller i en organisme) i udenfra kommende paavirkninzer. Alt er Bliz, som omziveiBerne gjør det, ved trvk, Bt»d eller paavirkninger af finere art. Det moment, som her saavidt mulig BNtte3 ud ak detraztninz, er selvvirksomheden, den indenfra kommende stræ ben, som enten übevidBt, nalvdevidBt eller bevidBt søger at virkeliggjøre et vist maal. Thi jo mere dette moment — den maalstræbende selvvirksom hed — tages med i vore forklaringer af naturens fænomener, desto mere svinger forklaringsmaaden over fra at være mekanisk til at blive teleologisk. Det eiendommelige kor BelvvirkBomneden er jo nemlig, ai den til en viB grad er M overkor vdre paavirkninger, at den kgBtnolder beBtemte retninger eller maal trodB vdre mndringer, og jo mere dette maal steloF), Bom BelvvirkBomneden Btevner nenimod, trseder krem i korgrunden, deBto mere Bvinger intereBBen over kra den korud gaaende aarBag til det tilBigtede maal, og vi kaar en teori eller lsere, Bom korklarer proceBBen ud kra det maal, Bom den virkeliggjør, og Bom latent28 maa have været tilstede fra begyndelsen, ikke bare ved hjælp af den mekaniske paahinanden følge af led i selve processen. Medens den me kaniske forklaringsmaade er tilbageskuende og forfølger en proces bagover led for led fra aarsag til forudgaaende aarsaz, er den teleoioFlF/ce for klaringsmaade fremadskuende, idet den ser hen til det maal, som i og gjennem den mekaniske ledfølge realiseres. Dette gamle problem: Modsætningen mellem mekanik og teleologi er nu atter brændende i naturvidenskaben, idet et stigende antal natur viclenßkabßMNncl mere og mere bestemt hævder, at livet eller livsprocessen ikke kan forklares ad mekanisk vei. Jo mere indgaaende vi udforsker livets fænomener, siger en af nyvitalismens førere, fysiologen v. Bunge (professor i Basel), desto klarere blir det, at processer, som vi allerede troede at kunne forklare ad fysisk og kemisk vei, er af langt mere inclviklet natur og foreløbig spotter enhver mekanisk forklaring. Allerede den simpleste celle, den form- og strukturløse proto pla3maclraabe, viser alle livets væsentligste funk tioner: Ernæring, vsekßt, forplantning, bevsegelse og fornemmelse. Og Engelmanns uncierßsgelße af arcellerne — encellede væsener — fører til det resultat, at der endog i protoplasmaet fore gaar psykiske processer. „ Enhver organisme er en vidunderbygning, en mikrokosmos, en verden for sig, fordi dens bevægelser ikke foregaar rent29 • passivt efter hydrostatikens og hydrodynamikens love, men desuden bærer i sig selvbevægelsens princip." Ethvert levende væsen udfører bevægelser, afpassede for bestemte maal. I en stadig afpas ning af det indre efter det ydre bestaar ifølge Herbert Spencer alt liv, og denne afpasnings stræben indebærer egentlig teleologisk selvvirk somhed. Biologerne Wolff (Beitrdge zur Kritik der Darwinschen Lehre) og Plate (Ueber Trag weite und Bedeutung des Darwinschen Selektions princip) definerer ligefrem livet som evne til at reagere hensigtsmæssig paa ydre indflydelser. Den kemiske energi udfører kun mekanisk arbeide, men organismen handler. Og just denne om stændighed — at organismen indenfra i en vis forstand aabner en ny begivenhedsrække — er for de fleste nyvitalister det afgjørende modbevis mod den mekaniske forklaringsmaade, som kun forklarer bagover ved hjælp af aarsagerne, ikke fremover ved hjælp af maalene. Allerede den simpleste celle indebærer for nyvitalisterne en fundamental forskjel fra den liv løse mekanismes tilstande og processer. Paul Nikolaus Coszmann s„ demente der empirischen Teleologie") advarer rigtignok mod en altfor haand gribelig overdrivelse af en teleologisk antropomor fisme, men fastholder, at den biologiske teleologi ikke tilfredsstillende kan forklares ved en meka

nisk aarsagssammenhæng.30 *¦ » De mest fremtrædende repræsentanter for ny vitalismen er vistnok biologen Hans Driesch og botanikeren, professor Johannes Reinke. Den førstnævnte har sammenfattet og oversigtlig ordnet sit materiale i skriftet: Der Vitalismus als Ge schichte und als Lehre" 1905 (Bind 111 i Naturu nd kulturphilosophische Bibliothek"). Han op stiller fem af hinanden uafhængige beviser for livsprocessens fundamentale forskjel fra de meka niske processer. Bekjendt er især den lære om ndomingntern£a , som professor beinke gjennemfører i Die Welt als That" og en række andre skrifter. I wdomi nanterne" ser han overenergetiske krsefter" ak intelligent natur, retninggivende cirivkrsefter" i plante og dyr, hvorved den materielle substans i en vis forstand besjæles. Dette maa dog ikke forstaaes saaledes, at man tillægger «dominan terne" bevidsthed. De virker hensigtsmæssig uden bevidsthed derom. Paa den anden side maa man heller ikke forestille sig, at wdominanterne" ud fører mekanisk arbeide, men kun, at de leder og behersker energistrømmen i organismen. "lil belvBninz af forkolclet mellem aarBazBiov oz teleolozi anvencler beinke kslZencle Bmukke illuBtration : ^orBkjellen mellem en naturforBker, Bom i planter oz clvr kun Ber aarBazBma33Bize fornolcl, og en naturforBker, Bom cle3uclen zir placlB for maalBtra3dencie nenBiBtBMNBBizne6, kan i mine sine BammenliFneB mccl clen for3kjellize31 retning, som opmerksomheden forfølger hos to mennesker, af hvilke den ene interesserer sig for et maleriB lærred og de anvendte farvesorter, medens den anden tillige har 83N8 for selve male riet og dets idé. For den førstnævnte skjules billedets væsentlige, aandelige indhold af de grovt sanselige fremstillingsmidler. Og hvis gjenstanden for hans interesse var et digt, vilde han maaske være fger^iz med det, naar han havde læst dets bogstaver og tællet dets enkelte ord. Skulde han finde en trykfeil i det, vilde han være lykkelig over at kunne paavise en feil hos de aarsags mæssig virkende kræfter . . . Men naar vi ogsaa inclrsmmer den anden betragtningsmaade dens ret, kommer vi til et standpunkt, hvor vi søger at begribe en og samme gjenstand baade aarsags mæssig og teleologisk." slvvitaliBmen detvcler ikke, at man vil kulcl-» KaBte lien mekaniBke forklarin^maacle inclenfor^ elet omraacle, kvor clen mccl zvlclizkecl kan an vencleB. Nen om zrsenBerne lor clette omraacle Btaar cier en alvorliz kamp, iclet livBkNnomenerne i nvvitaliBterneB sine inclebNrer «et zaaciekulclt plu3" i forkolcl til 6e mekaniBke oz KemiBke pro ceBBer. OeBuc!en maa man vsere opmerkBom paa, at nvvitaliBterne deBtemt reBerverer Biz mo6 an tazelBen af en Bpeciel livBkrast" ak 6en Ke3kaffen- Ke6, Bom cle vitaliBter troecle paa. De zamleB livBkratt, KviB N2turviclenBk3beliB6 degra velBe kan clatereB fra ngturkorBkerkoNBreBBen i32 Gottingen i 1854, betragtes fremdeles som død, og det gaadefulde plu8", som livBproceBBerne indebærer i forhold til de mekaniBk-kemiBke pro cesser, søges forklaret paa en maade, som saavidt mulig styrer udenom skolastikens „ okkulte kvali teter" s,,<7llall'tatls occultæ"). Den mekaniske forklaringsmaades tilhængere er naturligvis ikke tilsinds at opgive sin position uden modstand. Mekanisternes gamle støtte, Emil Dubois Reymond, tilligemed Heidenhain og Mosso gjorde i sin tid kraftig front mod von Bunge. Og Verworn, Weissmann og Biitschli er tapre an førere for den gamle garde. Men tungen paa vægtskaalen synes nu afgjort at pege fra mekanik i retning af vitalisme og teleologi. Selv en mod stander af nyvitalismen, Edmund Konig, skriver derfor: w Den for ti aar siden varsomt fremtræ dende neovitalistiske og antidarwinske opposition er vokset til en mægtig bevægelse, som meget sandsynlig vil ende med teleologiens seir" (n Uber Naturzwecke" i Wundts n Philosophische Studien" 1902 s. 418). Og professor dr. Ludw. Stein mener, at den gamle teleofobi" (had mod alle forklaringer ved hjælp af formaal), nu er ifærd med at allsBeB ak en nteleofili" (forkjserliznéd for saadanne forklaringer). 33 Nypositivisme og pragmatisme. cien korlsdne ‚FloBoKBke vinter" er elet ikke dlot M3terialiBmen, men 03333 poBitjvi3men. Bom nar aigivet et velkomment aBvl kor clem, Bom NloBoKBk vilcle aMncle Biz mccl tilvNrelBen i over enBBtemmelBe me 6 ticjB2anclen3 3ntimet3fvBlBke krav. 3Nrliz cle, Bom navcie kritik nok til at inclBe, at materiallBM6n izruncien er metafvBik 823 zoci 80m nozen 3nc!en, mente i clen 38no8ti8ke poBitiviBme 3t N3ve et u3NFribeliBt, ikke-met3kv- BiBk tilnolclBBteci. Det karakteristiske for materialismen er jo, at den paa grundlag af vore sansefornemmelser slutter sig til den atomistisk sammensatte mate rie som det substrat, der ligger til zruncl for og forklarer alle tilværelsens fenomener. Med andre ord: den gaar ud over selve sansefænomenerne og konstruerer sig ved hjælp af tænkningen et meta fysisk grundlag, — materien —, hvori den ser en bagenforliggende fsrßte-aarß3B Baavel til vore sanse fornemmelser som til alt, hvad vi forøvrig op 3 — Eriksen : Tidens kurs.34 lever. Positivismen, som naturligvis forekommer i forskjellige former, søger at undgaa denne me

tafysiske snare ved at holde sig til det positive d. v. s. den umiddelbart givne erfaring og ind skrænke den videnskabelige forskning til en exakt beskrivelse af denne erfaring uden anvendelse af bagenforliggende aarsager, kræfter eller aprioriske principer. Universet reduceres saaledes til en paahinandenfølge af fænomener. Den ydre ver den er de fænomener, som aabenbarer sig for vor ydre sansning, og den indre verden er de fænomener, som har karakteren ak indre oplevelse. Videnskabens opgave er kun at udfinde reglerne for fænomenernes paahinandenfølge. Naturen er ikke andet end indbegrebet af regelmæssig for bundne fænomener eller sansefornemmelser. vil korBtaa, at denne tankezanz overllvtter det KloBoNBke tyngdepunkt kra materien Bom ba zenkor- eller underliggende BubBtrat til de poBitive, umiddelbart givne kornemmelBer, BNrlig de vdre BanB6korn6mmelBer. Den betraktning, Bom korer nertil, er let at korBtaa. vi, nvad vi ved om den legemlig-paatagelige verden, Baa krem kommer nemlig et kor mange merkvNrdigt reBultat. tåger en Bten i nåanden. l^lvad ved jeg om den? Den er tung, — det er en muBkelkornem melBe. Den er graa, — det er en BvnBkornem melBe. Den er kold, — det er en temperatur kornemmel3e. Den nar korm — det beror paa et komplex ak kornemmelBer. Den falder, naar35 jeg slipper den, — atter et komplex af fornem melser. Kort sagt: alt, hvaci jeg erfarer af og om stenen er i sidste instans kun en gruppe ak san sefornemmelser. Da nu det samme gjælder om alle legemer, ogsaa mit eget, reducerer hele den ydre legemlige verden sig til de fornemmelser, hvori min ydre erfaring bestaar. Erfaringsverde nen = samtidige og paahinanden følgende fæno mener. cler mere eller minclre klart kommer tilB^ne i poBitiviBmen er BaalecleB en tendenB til at opn«ie 83N86fornemmel8en til ver6enBprincip oz iklgecje 6en univerBel almazt. ven meBt mo clerne form for 6ette PoBitiviBtiBke Btan6punkt er mccl Btor BkarpBincliznecl oz KunclBkabBfyl6e u6 viklet af clen nsit ansete viclenBkabBmancl Mac/l, nviB betvclnjnzBfulcleBte Bkrifter er De elementer, som i sidste instans ligger til grund for den ydre og indre verden, er for Mach vore fornemmelser. Thi hvad vi kalder kjends gjerninger er ikke andet end fornemmelsesgrupper, og videnskaben har kun til opgave i tanken at beskrive og sammenfatte disse kjendsgjerninger paa den enkleste og hensigtsmæssigste maade. Vore praktiske behov leder os til at anvende forskjellige tankesymboler som en art nødhjælp til orientering i fornemmelsernes virvar. Naar vi k. ex. taler om «legemer", saa er dette begreb36 „ kun et tankesymbol, ved hjælp ak nvilket vi sam menfatter grupper af ydre sansefornemmelser, og naar vi i disse fornemmelsesgrupper har indlagt vedvarende «kjerner", saa er det kun skeet for forenklingens skyld. Men alle saadanne overflø dige tanketillæg" til fænomenerne (substans, ting, aarsag, kraft etc.) bør den videnskabelige beskri velse mest mulig undvære. Ihvertfald maa man have klart for sig, at de ikke repræsenterer noget udenfor fænomenernes eller fornemmelsernes sam menhæng og indbyrdes forhold. Paa samme maade er begrebet jeg" kun en Jormaalsenhed" (zweckeinheit), ved hjælp af hvilken jeg sammen fatter og ordner mine oplevelser. Videnskaben opstaar ved en proces, som har 3it udspring i vore praktiske behov og gaar ud paa at afpasse vore tanker ekter kjendsgjerningerne (fornemmel seskomplekserne). Den er af biologisk-praktisk natur og kan i virkeligheden ikke gjøre andet end at forbinde, sammenfatte og til en vis grad at supplere erfaringens umiddelbart givne ele menter, fornemmelserne, paa den mest økonomi ske maade. Hvad den saaledes tilveiebringer er altid kun en beskrivelse, ikke en forklaring af erfaringsindholdet. Det princip, hvorefter denne sammenfattende beskrivelse eller forenkling fore gaar, kalder Mach i tilslutning til Åvenarius princ ipet om tænkningens økonomi" d. v. s. det bio logisk-psykologiske princip, at det størst mu lige aandelige arbeide skal udføres med den mindst37 mulige kraftanvendelse. Det øverste princip for erkjendelsen blir saaledes et praktisk princip, et sparsomhedsprincip. «Videnskaben kan be tragtes som en minimumsopgave, som bestaar i at fremstille kjendsgjerningerne saa fuldstændig som mulig ved det mindst mulige (o : det enkleste) tankeindhold." Vor opgave i dette lille skrift er kun at efter spore tendenser, ikke at indlade os paa nogen kritik. Men vi vil ialfald ikke undlade at nævne, at f. ex. Wundt regner Mach som kritisk meta fysiker, idet han paaviser, at Machs (og Avenarius's) erkjendelsesprincip om «tænkningens økonomi" er af apriorisk natur og i sig gjemmer en hel metafysik. Machs flugt fra al metafysik og aprio risme lykkes altsaa ikke helt. Men det interessanteste ved dette økonomiske erkjendelsesprincip er, at det gir udtryk for en sterkt udpræget tendens i vor tid til at lægge det praktisk hensigtsmæssige til grund for de filoso fiske formuleringer. Vi møder denne tendens i dens allernyeste udslag hos Kantforskeren Hans Vaihinger, den bekjendte udgiver af tidsskriftet vKantstudien" . Vaihinger har nemlig ganske nylig (1911) udgivet sit livs store verk under titelen Die Philosophie des Als Ob" (Som-Om

Filosofien"). Han betegner denne sin filosofi som „idealistisk positivisme" og betragter den som en konsekvent gjennemførelse af Kants lære. Ven dingen wsom om" forekommer jo temmelig ofte38 i Kants hovedskrifter, særlig hvor der er tale om mo^zNtninzen mellem den «rene" og den «prak tiske" fornuft. Som bekjendt lærer Kant, at saa danne ideer som „ Guds tilværelse", sjælensudød elighed" og viljens frihed" umulig teoretisk kan bevises, men at vi ikkedestomindre praktisk maa indrette vort liv, som om disse sandheder var bevist. Dette standpunkt, som hos Kant fore kommer mere afdæmpet og tilhyllet, har Vaihinger gjennemført i sine yderste, grelleste konsekvenser. Han finder, at vi i de forskjellige videnskaber saavelsom i det praktiske liv maa tåge vor tilflugt til bevidst falske forudsætninger for overhovedet at '.komme nogen vei, og han paaviser udførlig, hvor uundværlige disse bevidste nfiktioner" er nfor vor videnskabelige forskning, vor NBtnetißke nydeise og vor praktiske tro". De mest zruncl iNzzen^e dezreder i alle viclenßkader er Baaclanne fiktioner, som opretholdes ikke paa grund af deres sandhedsgehalt, men paa grund af deres praktiske hensigtsmæssighed. Som exempler kan nævnes matnematikenß clifferentialer og tomme rum, fysi kens atom- og kraftbegreb, biologiens artbegreb, de kantske kategorier etc. va nu disse fiktioner ved nærmere prøvelse viser sig at være selvmod sigende og umulige, blir Vaihingers erkjendelses teoretiske standpunkt dette, at vor viden, ja hele vort bevidste liv, hviler paa et bevist falskt, fik tivt grundlag, hvis berettigelse alene ligger deri, at det sætter 08 istand til at handle. Kun ved39 i at behandle fiktionerne, som om de var hel og fuld sandhed, kan vi overhovedet komme nogen vei paa livets forskjellige omraader. Vaihinger paaviser, at fiktionerne fuldstændig a6Bkiller sig fra hypotheserne derigjennem, at de ikke (saaledes som hypotheserne) tåger sigte paa virkeligheden og ikke lader sig dekrNkte, men fuldt bevidst afviger fra virkeligheden lige til brutal selvmodsigelse. Alligevel er de simpelthen uund værlige for tænkningen, hvad der adskiller dem fra de kunstneriske fantasiprodukter. Betragtet som virkelizne6 er tiktionerne Baale6eB fulciBta3n dig værdiløse illusioner, og en 6vd, uoverstigelig kløft adskiller vore erkjendelsesevner fra vir keligheden. Fiktionerne kan og skal ikke svare til verden, saaledes som den i sig selv er. De hjælper os kun til at konstruere en skinverden, som ingen virkelig erkjendelsesværdi besidder. Tænkningens sidste og egentlige formaal er hand lingen. Dens opgave er at gjøre det mulig for os at handle. Vildfarelse og sandhed kan kun bedømmes rigtig ved at betragtes som midler for vor praktiske virkBomneci. Det unenBiztBMNBBiBe middel er vil6farelBe, det nenBiztBMNBBize er sandhed. Eller rettere: Sandhed er en hensigts mæssig og usandhed en uhensigtsmæssig illusion. Vaihingers filosofi blir igrunden et med ægte tysk lærdom og skarpsindighed udført erkjendel sesteoretisk selvmord.40 Vaihingers Som-Om-Filosofi" vil neppe gjøre nogen furore i vor tid, særlig fordi den gjennem fører det praktiske hensigtsmæssighedsprincip i illusionistisk retning. Betoningen ak det praktisk nenBiBtBBvaren6e imøtekommer ganske vist en udpræget tendens i nutiden ; men denne tendens vil kun føle sig tilfredsstillet ved en verdensbe traztninz, som tillike gir hensigtsmæssigheden en nogenlunde fast grund at staa paa. Vi kan, naar det kommer til stykket, ikke slåa os til ro med en hensigtsmæssighed, som tilslut viser sig at svæve i luften uden noget holdepunkt i virkelig heden. Menneskene føler sig frastødt af en aske tisk agnosticisme, som til syvende og sidst fuld stændig afsondrer den menneskelige intelligens fra virkelighedens verden, ligesom de i sin tid følte sig fraBte»clt ak den titanlignende intellektual iBme, som ved aprioriske dezr6dBkoNBtruktioner ud af sig selv vilde frembringe virkeliznecien. Ethvert forsøg paa helt at udestænge mennesket fra den egentlige sandhed vil føles som tyrannisk vilkaarliznecl. UenneBket kan ikke leve af illuBoriBke kore- BtillinBer om drscl. Det maa nave drscl, bazt af korn, Bom er vokBet i <^uclB frie natur, u6eBtNnze clen menneBkelize intellizenB fra virkelizneclen er at menneBket til et unvre, uclen BammennNnz eller lizkecl mccl clen «vri^e natur, nviB menneBket er fsclt ak naturen Zjennem en lanzvariF evolutioNBproceB uncler Bmerte-41 fulde fødselsveer, da maa det ogsaa med hver fiber hænge sammen med den, og dets erkjende! sesevner maa da — betragtet som evolutions produkt — have sin rod i naturen, saadan som denne virkelig er. Udenverdenens ting kan der for ikke være noget fuldstændig fremmed og util gjængelig for os. De maa i en eller anden hen seende være, hvad vi selv er. At vor erkjendelse er hensigtssvarende, at den gjør det mulig for os at handle og i stigende grad at beherske naturen maa have sin grund deri, at den — som frem vokset af naturen — tillige stemmer overens med og akpaBBer sig ekter den. Ln zjennemfsrelBe af 6et praktiBke nenBiztB MNBBiBneclBprincip i en Baa6an mere optimiBtiBk retning kneler vi i Ne6enB Frunci tonen i VaininFerB liloBoK er illuBion, er zrun6tonen i prazmatiBmen : zavnlizneci, nvttevNrcii. prazma tiBmen vilcle neppe i

nozen korm vsere tildsieliz til at NNFte mulizne^en ak en virkelizne^erlcjen c!elBe. Den detrazter viBtnok eie praktiBke kon- BekvenBer Bom maaleBtok kor Banclnec!en, men er cloz lanzt fra at uclnule Banclnecien til en blot 03 bar nenBiZtBMNBBiz illu8ion". Vi har i pragmatismen ikke med nogen enkelt mandsfilosofi at gjøre, men med en indflydelsesrig filosofisk skole, hvis enkelte repræsentanter trods indbyrdes afvigelser kjendetegnes ved en fælles pragmatisk met/locie. Denne metnocie betrakter alle teorier som verktøi, hvis værdi ligger i deres42 praktiske anvendelighed som ledetraad (powerto work"). Den bedßte prøvesten paa en sandhed er dens frugtbarhed, dens evne til at gjøre livet rigere, kraftigere og skjønnere. Loven om det naturlige udvalg og kampen for tilværelsen finder her sin anvendelse ogsaa paa teorier og ideer. Formaar en teori at hævde sig i kampen for til værelsen, viser den sig at have praktisk værdi som orienteringsmiddel eller som middel til øget livsudfoldelse, da har den dermed ogsaa bevist sin ret til at existere. Pr3zmati3terne mener i sin metnode at nave et middel til at brinze ud at verden alle golde, ufruktbare tiloßoKßke Btridizneder, Bom ellerß vilde dlive endelsße. Ost afzjsrende ved bedsmmelßen af to teorier, Bom kommer i Btrid med ninanden, blir nemliz ifslze denne metnode forßkjellen mel lem dereß praktißke Konsekvenßer. ?iviß det ikke Zjsr nozen praktißk forßkjel, enten jez bruder denne eller din teori Bom verktsi, er alternativet mellem dem detvdnmßßlsßt oz ennver Btrid om dem ufruktbar. piloßoti6Nß opzave er at udKnde, kvilken korßkjel det Fj«r for 08, om denne eller nin verdenskormel er sand. 'lil de zolde, ukrutt dåre Btridizneder ksrer f. ex. ifolze prazmatißmen det Famle metakvßißke doktorßpsrßßmaal, om ver den, BliZ Bom vi erfarer den, bare Kndeß i de menn6Bkelize njerner, eller om den o^saa nar virkelizked uaknNnziz ak den menneßkelize bevidßt lied. Dette Bpsrzßmaal er ukruztbart, zolclt, —43 derfor vsek med det! Kun de Kvpotneßer, 80M aabner perßpektiver, utvider norißonter og indebNrer forjNttelßer kor fremtiden Bkal vi arbeide med. Idetneletaget er Bandneden ak en ide eller en teori ikke en akluttet, kvilende egenßkab ved den, men en proceß, nvorigjennem den veriNcerer Big, Big 82nd. teorier er livßfunktioner. ve Bkal BNtt6B i virkßomned, oz dereß Bandned aabenbarer Big i fruztb3rneden2fdereß virkßomned. At finde en saadan teori er imidlertid ingen let sag; thi den maa tåge hensyn til to sider. Den maa paa den ene side føie sig harmonisk md i den sandhedsbygning, vi allerede har reist, og den maa paa den anden side stemme overens med nye erfaringer. Med andre ord: den maa kunne formidle mellem tidligere sandhed og nye kjendsgjerninger. Den menneskelige erkjendelse blir saaledes en teleologisk afpasningsproces, som resulterer i relative, virksomme, teleologisk be grundede sandheder for den tidsalder og det men neske, som søger dem og arbeider med dem. Evige, tidløse, absolute sandheder gives der ikke, og logiken er selv ikke andet end et produkt af det naturlige udvalg, — det mest effektive vaaben, som mennesket har smedet sig i kampen for til værelsen. I pragmatismens opposition mod enhver sandhedserkjendelse, som tillægger sig absolut eller apriorisk almengyldighed, aabenbarer sig dens antirationalistiske tendens, og her er det, 2t den linder sig stillet overfor en fylking 2k skarpe logi-44 kere, Bom un6erkaBter clenB BanclneclBdezreb en inclzaaencle kritik. Mod rationaliBmen som et krav og en me thode Btaar pragmatismen rustet til kamp", siger den pragmatiske fører, professor William James. ‚Men forøvrig hævder den ialfald til en begyn delse ingen specielle resultater. Den har, bortseet fra sin methode, ingen dogmer, ingen lære. Den unge italienske prazmatiBt /^a/»ini har u6trvkt dette paa en utmerket maa6e. Han siger, at pragmatismen ligger midt imellem vore teorier som en korridor iet hotel. Der er døre fra den ind til utallige værelser. I et af disse kan vi finde en mand ifærd med at skrive en athei stisk bog. I det næste rum derimod finder vi en mand, som knæler i bøn om tro og styrke, og i det tredje en kemiker, som undersøger visse kemiske elementer. I det fjerde udarbeides en systematisk idealistisk metafysik, medens umulig heden af al metafysik er bevisførelsens maal i det femte. Men alle disse rum har samme kor ridor, og deres beboere maa passere gjennem den, hvis de paa en praktisk maade vil komme ud og md af sine respektive rum." 1 PraBmatiBmenB amerikanBke oprin6elBe lizzer jo aadent i 6azen. Det var amerikaneren (7. F. />6l>ce, Bom i 1878 i en ti6BBkriftartikel tsrBt uci viklecle elet praBmatiBke princip om bru^darnecien Bom 82n6necl3merke. clenne devseze^e nar 1 W. James: Pragmatism s. 54.45 langt dybere rødder end det amerikanske tem perament 08 bør vel betragtes som det mest mo derne udslag ak de nyttefilosofiske og positivistiske impulser, som altid har været de sterkeste i den angelsaksiske tænkning. Den angelsaksiske ncommen sense* har altid holdt sig mest til det erfaringsmæssige og nyttige. Abstrakte begrebskonstruktioner og absolute, evige sandheder har aldrig gjort synderlig indtryk paa den, og hovedstrømmen i den angelsaksiske filo sofi betegnes derfor ved positivistiske

erfarings og nyttefilosofer som Bacon, Hobbes, Locke, Hume og Mill. Men ved siden af denne hoved strøm har dog ogsaa en ganske kraftig spiritua listisk og metafysisk retning gjort sig gjældende, repræsenteret ved nyplatonikerne af Cambridge skolen, flere skotske filosofer samt nyhegelianerne Green, Caird og Bradley. Ikke mindst i James Martineau har denne retning havt en fin og aandfuld repræsentant. Denne modsætning mellem en positivistisk nyttefilosofi og en spiritualistisk strømning har fra Storbritannien ogsaa forplantet sig til De forenede Stater. Her nar den spiritualistisk-idealistiske retning havt fremragende repræsentanter i Ralph Waldo Emerson og William T. Harris; men den empirisk-positivistiske retning, som nu har udmun det i den sterkt udbredte pragmatisme, har dog havt overtaget. Det er interessant at lægge merke til, at pragmatismens fører, WilliamJames {å. 1910),46 var professor ved Harvard-Universitetet i Boston, som egentlig er fremgaaet ak den spiritualistiske bevægelse, og at han der virkede ved siden af den begavede Josiah Royce, som repræsenterer en spiritualistisk-idealistisk metafysik. EfterJames's død maa visselig Royce betragtes som Amerikas mest fremragende filosof. Men da Royce i sin filosofi har optaget adskillige pragmatiske elementer, som han søger at forene med sandhedens almen gyldige, overindividuelle karakter, medens James paa sin side innenfor sin pragmatiske ramme finder plads for en ganske frodig metafysik, blir afstanden mellem dem — praktisk talt — ikke egentlig noget svælgende dyb. Den store indflydelse, pragmatismen har vundet, skyldes ikke mindst den sjeldne begavelse og eriestaaende fremstillingskunst, som dens fører William James var i besiddelse af. Gjennem denne mand har Amerika givet det moderne, filo sofiske aancißliv en kraftig og frugtbar impuls. Ved siden af Henri Bergson er William James et slaaende bevis paa, hvilken aandelig magt en filosof kan blive i vort kulturliv, naar han med skarpsindighed og intuition forbinder en ægte begeistring for sine ideer og formaar at give et kunstnerisk rammende udtryk baade for sine tan ker og følelser. William James's indlæg har des uden krydret de filosofiske dißkußßioner med en fin humor, som gyder balsam i de såar, hans elegante polemiske kaarde alticl tilfeller modstan47 dere. Man maa indrømme, at William James var mand for at gjennemføre sit pragmatiske program: Han bragte liv og fart i den filosofiske diskussion, og han vi6Bte at hævde sine pragmatiske ansku elser i deres kamp for tilværelsen. Han har ikke blot faaet begeistringen til at flamme hos sine til hængere, men o^aa ansporet sine moclßtanciere til det yderste. Heldigvis er han ogsaa ved sin forstaaelsesfulde tolerance og sit pragtfulde humør blevet et mønster for den rette holdning i den filosofiske polemik, — en holdning, som møder meningsforskjel med en verdensmands smil, ikke med indædt bitterhed, vredesfnysende banstraaler eller hoven medynk med modstandernes ringe aandsevner. Skjønt William James's filosofi har sin rod i positivismen, kar han dog gjort sit pragmatiske princip temmelig tøieligt ligeoverfor metafysiske teorier om en oversanselig verden. Hans bog nPragmatismu er viet mindet om John Stuart Mill, som han elsker at tænke sig som prag matismens fører, hvis han nu levede blandt os". Man maa imidlertid med en vis skepsis spørge sig selv, hvad Mill vilde have sagt, navnlig til James's senere skrifter som k. ex. i^a^ietieF of Religious Experience" og A Pluralistic Universe", kvor han tillægger mystisk-religiøse erfaringer og troen paa en Gud eller rettere en flerhed at gud dommelige væsener en betydelig pragmatisk værdi. Her kommer James's fordomsfrihed og konse-48 kvente gjennemfgrelBe gf ciet pragmatiske princip tilBvne. Kan mvBtiken og cien religie>Be tro be viBe Bin vser6i vecl Bine praktiBke KonBekvenBer, 832 katten ak! Ingen forkomme, om jeg tsr be'! James anerkjender det religiøse troesbehov. Troens kjerne ligger i dens beredvillighed til at handle, selv om man paa forhaand ikke har nogen absolut garanti for, at det forønskede resultat op naaes. Troen haaber paa et gunstigt resultat, som først senere erfaring kan bringe. Den inde bærer saaledes en vis vovsomhed, en risiko. Men enhver tro, som befordrer vort liv og gir gode støttepunkter for erfaring og handling, er berettiget. Der foreligger derfor ingen grund til at udrydde troen paa en oversanselig, guddom melig verden. Mennesket staar — især gjennem sine religiøse, underbevidste oplevelser — i en art forbindelse med en høiere virkelighed. Reli giøse menneskers mystiske oplevelser, ja endog deres pathologiske visioner kan — trods deres ab normitet — have fuld pragmatisk værdi og hen pege paa en usynlig verden. Ihvertfald kan de religiøse oplevelser gjøre krav paa pragmatisk sandhed, naar de gjennem sine praktiske konse kvenser befordrer en sund livsudfoldelse. En forudsætning for al religion er, at der udover vort bevidste jeg findes en høiere kraft af samme aandelige art som jeget. Denne høiere, aandelige kraft behøver ikke at være en eneste, altomfat tende, uendelig Gud. Den kan beståa ien mang49 < I rf) O foldighed af aandelig-guddommelige væsener. Saa ledes løber James's anskuelser ud i en pluralistisk metafysik — en art polytheisme, og j sin bog A

/'iu^ailFtlc l/ni^e^e" roser han sterkt G. T'/!. Fechners bekjendte forsøg paa at begribe universet som en hierarkisk ordnet flerhed af aandelige væsener, planetaander, erkeengle" eller engle". Universet er en endnu ikke harmoniseret mang foldighed. Vi maa betragte verden fra meli oristisk standpunkt: d. v. s. verden er ikke den bedst mulige ; men vi har kraft til at forbedre den. Meliorismen betragter frelsen fra det onde som en mulizne6, der stadig tiltaler i sandsynlighed, jo talrigere de forhaandenværende betingelser for denne frelse blir. ozBaa den pragmatiske retning mest frem trædende forkjæmper i England, professor F. C. S. Schiller, Oxford, gjennemfører en dristig plura listisk metafysik. Verden bestaar ifølge hans lære af enkeltvæsener eller monader, af hvilke den høieste er en personlig Gud, hvis væsen bestaar i uforanderlig virksomhed. Den materielle verden er egentlig et produkt af vekselvirkningen mellem denne guddommelige aand og de øvrige monader. Kan man VNre i tvil om, i nvilken retning tiden BNtter Bin aandelige KurB. naar endog den angelBakBiBke PoBitiviBme og utilitariBme degvnder at munde ud i metafvBiBke anBkuelBer Bom diBBe? 4 — Eriksen : Tidens kurs. 50 Henri Bergson. Nutidens mest berømte filosof er utvilsomt Henri Bergson, en uBNdvanlig rigt udrustet person lighed, hvis nervesystem BvneB overordentlig fint følende overfor tidens bevægende aandelige im pulser, og hvis formende skaberkraft er istand til at samle og udtrykke dem i storslagne billeder. Han har intime berøringspunkter med en fra romantiken stammende intuitionisme, med prag matismen, med BpiritugliBmen, empirismen og ny vitalismen. I det hele har de forskjelligste ret ninger i vor tid i ham forenet sig til en pragtfuld, regnbuelignende fremtoning paa filosofiens himmel. Den intensitet, farverizclom og høitbuede spænding, som utmerker hans filosofiske tankegang, er ifærd med at skaffe ham et vældigt publikum over hele den civiliserede verden; han har allerede den dannede almenheds øre i en grad, som aldrig Herbert 3pencer navde. Llandt faBNloBokerne er imidlertid meninzerne om vserdien ak nanB vdel3er — Bom BNdvanliz i51 saadanne tilfælde — meget delte, og mange af dem vil visselig sige, at han ikke er nogen paa lidelig fører for folk, som mangler inclzaaencle kjendskab til filosofien, at hans teorier ikke altid er originale, og at hans konklusioner ofte ikke retfærdiggføres af hans præmisser. Hvad er det da, som har gjort, at publikum i stigende grad flokkes om ham? Forklaringen ligger deri, at han klart og intenst utformer, nva6 en msenzcle mennesker i vor tid bærer i sig som en dunkel følelse eller anelse. Han siger, hvad tiden ønsker at høre, paa den maade, som den ønsker det sagt. At universet ikke er en død mekanisme, men en levende organisme, at sjælen i sit væsen er nyskabende, pulserende liv, som ikke kan rummes i intelligensens bezrebBMNBBize formler, at den egentlige virkelighed ikke er det døde, færdige stof, men selve livsprocessen med dens uanede, übegrænsede muligheder, — det er just, hvad vor tid venter sagt paa en slig maade, at det slaar igjennem. I sidste halvdel af det nittende aarhundrede gjorde ogsaa i Frankrig positivismen sig sterkt gjældende. Dens indflydelse er endnu betydelig og kommer bl. a. tilsyne i Ribots psykologiske og Durkheims 80ciol08j8ke teorier; men ved siden af positivismen har ogsaa ny-spiritualismen vundet en betydelig viclenßkabeljß og aandelig magtstilling. Den sidstnævnte retnings repræsentanter — Ra vaisson, Renouvier, Lachelier og Boutroux —52 støtter sig i mere eller mindre grad til Kant og betoner især menneskeaandens frihed i forhold til den mekaniske naturnødvendighed. Som grund lN^zer ak den kritiske nyspiritualisme" betragtes gjerne Lachelier ; men den har 03332 i Boutroux en overordentlig aandfuld og fremragende repræ- Bentant. I sine smaa, men indholdsrige skrifter paaviser den sidstnævnte, at naturen ikke i alle enkeltheder beherskes af en jernhaard nødvendig hed, men gir rum for en nyskabende udfoldelse. Denne nyskabende, forholdsvis frie virksomhed tiltager, jo mere vi fra de lavere naturriger nær mer os menneskeaanden. Lovmæssighedens for skjellige omraader i naturen ordner sig saaledes over hinanden, at de frembyder overgange fra den relative, mekaniske nødvendighed til aandens frie virksomhed, og disse overgange opviser altid noget nyt, som ikke helt kan afledes af det lavere. Naturlovenes strenghed er kun tilnærmelsesvis. De gir rum kor flere muligheder og for en kri, individuel og aandelig virksomhed, som gaar ud paa at beherske naturen. Af denne franske nyspiritualisme med dens frihedsfilosofi er Bergson sterkt paavirket, uden at hans originalitet og betydning derved lider noget afbræk. Han er født 1859 og indehar for tiden et professorat ved College de France. I 1901 op toges han i Pariserakademiet. Allerede hans første skrift n Essai sur les données immédiates de la conscience" vakte en betydelig opmerksomhed.53 ?aa en original maade B«3Zte kan ner at viB6, at KvantitetBbezrebet, Bom ezentliz Btammer fra rum met, overnovedet ikke lader Biz anvende paa det ZjNlelize — BaaledeB Bom pBvkokyBiken paaBtaar — oz at aandenB vNB6ntlizBte karaktermerke er krined i

modB33tninz til materienB Btadiz BIF Belv zjentazencle lovmg33BiBnecl. De synspunkter, som Vermon i dette skrift havde udkastet, førte han videre i sit verk ,Ma tlez-e et Mémoire. Essai sur la relation du corps avec Vesprit11 . Hvad der i dette arbeide særlig turde have interesse for en større almenhed er den maade, nvorpaa forfatteren specielt ud fra psykopathiske betragtninger søger at godtgjøre, at hjernens forhold til erindringen og dermed til det egentlige sjælsindhold er et ganske andet, end materialismen forestiller sig. Hjernen er ikke nogen kilde til bevidstheden og heller ikke noget opbevarings- eller aflagringssted for vore fore stillinger. Hvad der aflagrer sig i den er bare de »bevNzelßeßmekanißmer« smecaniFme^ motell^), som forestillingerne kan udløse. Hjernen har kun betydning som et instrument til ophobning'og ud valz af Baadanne devNzelß6Bmulizneder, ved njNlp af hvilke BjNlen kan virke i materien eller handle; den er kun et bevægelsesapparat. Hjerneproces serne svarer derfor kun til forestillingerne, for- Baavidt disse indebærer bevNßelßeßmuliFneder, og kommer fuldstændig tilkort overfor dem, forsaa vidt de har karakteren af rene, sjælelige billeder.54 * Den n rene erindring", som acißkiller sig fra den rent legemlige erindring eller ophobning ak be vægelsesmekanismer", er saaledes i sit væsen uaf nNnziz ak hjernen, og til en og samme hjerne tilstand kan der svare mange forskjellige sjæls tilstande, nemlig alle de, som indebærer de samme bevægelsestendenser. Ved sine talrige bevægel sesmuligheder bidrager hjernen til at motvirke den mekaniske vane og blir saaledes et instrument for den aandelige frihed. Naar det er lykkedes mennesket at overvinde materien og til stadighed at befri sig fra den, da skyldes dette fremfor alt den menneskelige hjernes vidunderlige organisation. Denne hjerne er nem lig saaledes beskaffen, at der kan dannes et hvil- KetBomnelBt antal devNBelBeBmekaniBmer i den, og at disse gjensidig kan holde hinanden i schak. Derfor behøver den aldrig automatisk at besvare en vclre paavirkninz, men tillater aanden, som betjener sig af den, at vælge mellem et næsten übeBrNNBet antal af devNBeiBeBmekaniBmer. Denne rigdom ak valgmuligheder aabenbarer sig 'allerede i hjernens struktur med de mangfoldige forgre ninger og krydsninger av dens nervebaner, som holder bevidstheden vaagen ved stadig nve spørgs maal og alti6 akkrsever den nye alAsrelBer. Ud fra disse og lignende anskuelser bekjæmper Berg son den almincleliz u6dreclte paralleliBtiBke BjNle teori, ifølge hvilken bevi6BtkeciBoplevelBer og be vægelser i den graa hjernemasse forløber paral lelt uden gjensidig at paavirke hinanden.55 Efter Matiére et Memoire" fulgte i 1901 en æsthetisk-psykologisk afhandling om latteren f,, Le Rire^, i 1903 en forberedende indledning til meta fysiken (Jntroduction å la Métaphysique") og i 1907 Bergsons hovedverk Den skabende Udvik ling" (L'evolution creatrice). Alle disse tre arbeider er oversat til svensk af Algot Ruhe. Naar vi nu skal forsøge — kort som nær værende fremstilling kræver de^— at karakteri sere LerzBoNB u6viklinz3- og erkjen6eiBeBiNre, særlig saaledes som den kommer tilsyne i n Den skabende l/civl/clinZ'", vil det maaBke være mest i overensstemmelse med Bergsons aand, at vi søger vor hovedsagelige støtte iet billede. Lad os tænke os en fyrverkerisol, som dreier sig rundt med intens fart og spreder en regn af gnister omkring sig, men som i sit centrum dan ner en sammenhængende glødende masse, som uophørlig vælder frem og breder sig ud fra et usynlig midtpunkt. Dette billede, der staar i en vis BammennNnz med en af de illuBtr3tioner, Bergson selv anvender for at anskueliggjøre udviklingsprocessen, vil maaske hjælpe os til ikke blot at opfatte intensiteten i Bergsons tænkning — deriblandt ogsaa den billedregn, hvori den ud gyder sig — men ogsaa beskaffenheden af den aandskraft, hvoraf denne tænkning udspringer, og hvortil den stadig søger tilbage: intuitionen. Lerzßon gjør opmerkßom paa, at der i vart sjælsliv gjør sig to retninger FjNl^encle, som han56 kalder anspændelse" og afspændelse" (koncen tration og afslapning). I anspændelsen samler be vidstheden sig til en krit skabende virksomhed, hvori den sammenfatter alt, hvad der findes i den ril en koncentreret uclkolcielße gf noget nyt. I afspændelsen" clerimocl overlacler bevi6Btneclen sig mere eller mindre passivt til foreßtillin^erne, saaledes som disse ifølge sine egne iboende ten denser 89mmenkjNcler sig, spredes og falder fra hinanden. Disse to retninger — „ anspændelsen " og afspændelsen" — danner et hovedpunkt i Bergsons filosofi. De har ikke bare en sjælelig, men ogsaa en kosmisk betydning. Thi de be tegner to retninger, i hvilke verdensprocessen — eller rettere den kosmiske livsproces — bevæger sig. «Afspændelsens" retning fører livet nedad og udåd i den passive, træge, uorganiske materie, hvor alt sjæleligt er bundet og livet sluknet. Den betegner en negativ strøm i retning henimod lov mæssighed, ensartethed, rumlig udstrækning og død. Anspændelsens" retning derimod fører op over det skraaplan, ad hvilket afspændelsen" har bevæget sig nedad. Den er det skabende livs positive strømning, som vi umiddelbart er farer i

os selv, naar vort jeg figurlig talt samler sig til en Bpiclß, som stadig trænger incl i frem ticlen. I denne koncentrerede anspændelse be-i staar den frie viljeshandling, og ad denne linje sarmaar BjNlen at hæve sig til den rene intuitioni Medens forstanden — som vi senere skal se —57 ? bevæger sig i verdensprocessens negative, mate rielle retning, er det intuitionenß oppave at leve sig md i den positive strøm gjennem en umiddel bar, absolut erfaring af selve livet. Naar bevidst heden hæver sig over den sønderdelende for standstænkning og søger md til sin egen grund, idet den griber sig selv som fremstræbende vilje, der bærer fortid og fremtid i sig, da formaar den intuitivt at opfatte livet i dets egenart. Det er meget vanskelig paa denne maade intuitivt at Zribe aancienß virkeliznecl. Dertil krNveß en smertelig viljesanstrengelse. Tænkningen maa saa at sige dreie sig om sig selv. Den maa zribe vor frie virksomhed i dens opstaaen og ikke som ellers, efterat den allerede er gaaet over i for tiden. Dog maa man ikke tænke sig intuitionen altfor mystisk. Enhver kunstner eller forfatter, som med stor anspændelse lever sig md i hjertet af sit emne, oplever den til en vis grad. Idet tænkningen saaledes stadig søger inc! til bevidsthedens livsgrund, griber den, hvad Berg son kalder den rene vedvaren" (durée pure), som den svenske oversetter Algot Ruhe gjengiver med udtrykket »nuets flod" , — den indre vorden og udfoldelse af selve sjælslivet, hvori alle be vidsthedens sider og oplevelser gjennemtrænger hinanden til jegets ennecl, idet fortiden virker md i nutiden og nutiden ind i fremtiden. Den sjæle lige livsudfoldelse er nemlig ikke en sum af ele menter, men en strøm, — en sammenhængende,58 kremvNldende Nod. OZ de ak intuitionen krem zaaede erkj6ndelBeBr6Bultater vindeB ved lodn inzer i dette 3tadiB Nvdende nu." Saaledes kan fyrverkerisolen blive et ganske godt billede paa den LerzBoNBke tenkning, som — idet den stadig dreier sig om sig selv — fra sit midtpunkt — nufloden" — fremhenter bille der og begreber, som endnu er gjennemtrængt af livets glød. Jo nærmere disse billeder og be greber kredser om nuflodens midtpunkt, desto mere besidder de af livets evne til at gjengive virkeligheden, — fyrverkerisolen straaler jo ster kest i midten — men jo længere de slynges ud fra midtpunktet, desto mere forvandler de sig til haarde, kantede forestillinger og de^reber, Hg de sluknende gnister, som fyrverkerisolen spreder omkring sig. Det mest umiddelbare udslag af den intuitive erkjendelse er billedet. Ganske vist kan heller ikke billederne fuldkommen gjengive virkelighedens kontinuitet. Men de har det fortrin fremfor be greberne, at de ansporer vor fantasi og lettere end begreberne hensætter os i den for al intui tion nødvendige anßpgendeiße. Da menneske aanden gjennem intuitionen formaar at gribe sig selv i sin oprindelige natur, blir intuitionen grund laget for Lsrßßonß metafvßik. Man maa her uvil kaarliz mindeß den romantiske filosof Fc/lellinFs „intellektuelle skuen" (Anschauung), som har be tydelig lighed med Bergsons intuition. Og denne59 lighed er maaske ikke saa ganske tilfældig; tni Bergson er en discipel ak Ravaisson, som igjen var en discipel al Schelling. (Grunntanken i Lerz3oNB metafvBik vil ekter det, som ovenfor er sagt, være temmelig klar: Virkeligheden er ikke passiv, hvilende væren, ikke ting eller substans, men bevægelse, frembringelse. Alt flyder. Der gives overalt kun én kontinuer lig, strømmende vorden. Det virkelige er ikke færdig kjendsgjerning, men stadig nyskabende virken. l>laar cierkor LerZBon u 6 fra cienne zruncltanke Bkal forme Bin uclviklin^lgere, faar clenne en zanBke anden karakter end f. ex. 3pencerB. 'lni nan med imen3 KonBekvenB den opkat ninz, at den oprindelize kilde kor al udviklinz er det Btrsmmende, nvBkadende liv. 3pencer Be»zer ikslze Vermon ezentliz kun at BammenBNtte oz forklare udviklinzen ved njselp af fserdize brud- Btvkker, 80m nan foreknder i udviklinzenB pro dukter. Baadan fremzan^maade fornalder Biz til en virkelig udviklinzBKloBoN 3om Mo3aik til maleri. 3pencer 3ammenBNtter materien af atomer oz aanden af retlexvirkninzer — Bom MoBaik Bam menBNtteB ak brikker — iBtedetfor at BSBe md til den fremvseldende virkelizned, livet, af nviB op rindelize tlvdende übeBtemtned de mere deBtemte, Btorknede former er kremzaaet. l_ldviklingen lader Biz ikke forklare mekanißk. den lader Biz ifellze Lerzßon lieller ikke for60 I klare teleologM, forßaaviclt vi clermecl mener, at clen koregaar etter en paa fornaan6 opgjort plan. clen ztevner ikke frem i ret linje mo 6et kor uclbeßtemt maal: 6en menneßkelige intelligenß. Den ksler 313 krem eller Btormer frem mere eller minclre blindt til et mere clifferentieret liv. ver for vencler clen 3ig i forßkjellige retninger, Bom ikke alle fsrer til et lige nelcligt re3ultat, og nvorak nozle Isder ucl i dlin6za6er. Til grund for udviklingen ligger et oprindeligt livssprang" (elan de la vie), en svulmende, frem stormende livsflod, som spalter sig i arter og individer og virker gjennem alle generationer. Dens nyskabende vorden skrider stadig videre i moclB2t retning ak den trseze. døde materie, og dens inderste natur aabenbarer sig i en stadig tendens til at innvirke paa den uorganiske materie, udnytte dens

energi og indføre Baa megen frihed som mulig i den. Saaledes blir udviklingen wska bende", idet livet stadig udfolder nye momenter, sætter nye maal og frembringer nve former eller værdier. 1 sin positive retning resulterer udvik lingen i bevidsthed eller aand. Det übevidste, materielle, legemlige beror, som vi allerede har seet, paa en afspændelse og størkning af det op rindelige liv. paa grunci af materienB ksemmencle mocktanci maa imicilerticl elet oprinclelige livBBprang Bpalte Big i korBkjelljg6 retninger, lig en granat, Bom ekB ploclerer i Btaclig mincire brucwtvkker. 3aalecleB61 opstaar, idet livsfloden trænger frem, nye udvik lingslinjer, nye forgreninger, ak hvilke ikke alle er lige vigtige. Hovedstammen fører gjennem hvirveldyrene op til mennesket. Imidlertid maa man se denne hovedstamme i forhold til de for greninger, som løber ud i planterne og i insek terne, for at kunne danne sig en nogenlunde fore stilling om den oprindelige rigdom, som findes i ‚livsspranget". Disse tre hovedretninger sup plerer hinanden i den forstand, at den ene ikke godt kan existere uden den anden. Saavel i plante- som i dyreverdenen kan man iagttage, hvorledes udviklingsforgreninger kjører sig fast og danner dlinclzader. Incien planteevolutionen f. ex. vil man finde Baac!anne dlinclzacler i sop pene, og inden dyreevolutionen i stjernedyrene og bløddyrene. Den udviklingslinje, som kulminerer i insek terne, udfolder instinktet til den største fuldkom menhed, medens den gjennem hvirveldyrene fort løbende hovedstamme efterhaanden uddanner in telligensen, som naar sit høidepunkt i mennesket. Bergson har paa en indtrængende og aandfuld maade belyst forholdet mellem instinkt og intel ligens. Her maa vi imidlertid nsie os med korte- Hg at antyde Bergsons opfatning af intelligensen eller forstanden. 3om allerede bemerket Ber Ler^on i kor- Btanden den udåd oz nedad mod materien rettede aandBvirkBomned noB menneBket. Den er en62 evne, som har utviklet sig som et orientering middel for virke- eller handleevnen, er altBaa ial fald oprincleliz ak praktisk natur (Bmlzn. pragmat ismen). For at kunne handle, d. v. s. indvirke paa materien, behøver man ikke at kjende mate rien i dens vNBen. Det er tilBtrNkkeliz at kunne forudse eller forud beregne bestemte materielle forhold og begivenheder. For at opnaa dette op- Isser og Bsnclercieler forstanden materien i be regnelige elementer. Trods den flydende for vandling, alt er underlagt, behandler den naturen, som om den bestod af faste altid sig selv lige ting. Den iklæder med andre ord naturen de egenskaber, som utmerker det tomme, skema tiske rum, og kommer paa denne maade til at Bsnclerclele den i et übeBrNNBet anta! af udenfor hinanden værende elementer. Saaledes blir for standen, den logiske tænkning" — som Bergson ynder at kalde den — en rumbestemt, en geo metrisk tNnkninz. Nen clenne forBtancl nar kun at zjsre mccl relationer (fornolcl), ikke mccl tindene Belv. Den fsrer — Bom vi allerecle nar Beet — ikke mcl til virkelizneclenB kjerne, nverken i clen vclre mate rielle natur eller i vort ezet incire. Den nar en inclzroet tenclenB til at detrazte verclen Bom en mekaniBme, cler fremkommer vecl et matnematiBk bereznelizt fornolcl mellem clenB enkelte clele, oz clenne ten6enB kar anrettet Btor Bkacle i KloBoNen BaavelBom i clen svrize viclenBkab. Den fsrer til63 at betragte verden som et uhyre antal atomer, som bevæger sig overensstemmende med meka nisk-geometriske love. Men en saadan betragtnings maade er en daarlig forberedelse for det biologisk psykologiske studium, den ægte filosofiske tænk ning og det praktiske liv. Den geometriske forstandstænkning vil ufra vigelig lede til en benægtelse af de dybeste, in derste og sikreste livserfaringer, fordi den ikke finder nogen plads for dem indenfor sit skema tiske net. I en mathematisk og mekanisk be stemt filosofi vil altid livets væsentligste egenskab — dets nyskabende, frie selvvirksomhed med dens længsler og maal — blive formindsket eller overBeet. Hvad Bergson vil er, at vi skal lægge hele mennesket, — ikke bare en enkelt menneskelig evne som forstanden — til grund for vor filoso fiske verclenBbetraBtninz. Lad os som kemikere, astronomer, arkitekter og ingeniører praktisk ud nytte vore efter materien eller rettere den uor ganiske natur afpassede intellektuelle evner. Men naar der er spørgsmaal om livet maa vi benytte den evne, ved hjælp ak hvilken livet alene kan gribes og opfattes, nemlig instinktet, som hos mennesket er lutret til lntultlon. Det t«r vsere tvilßomt, om 6et er lvkke6eß Ler^Bon at zive intellizenß6n cienß rette placlß i tilvNrelßen. Nen man bensver ikke at vsere Lerzßonianer kor at deunclre cle tiltaz i64 nanß KIOSON. Vi glemmer oste, at intelligensen Bkematißerer virkeligneclen og kun gjengiver cien veci njselp ak geometriske elementer — linjer, vinkler eller kurver. Baaclanne elementer kan vi muligens BammenßNtte et kart; men nvacl er kartet i fornolcl til elet vicitßtrakte lanci og elet blaanencle kav? l^vaci er en Kunßtig globuß i fornol6 til Belve jorsen, Bom clen nvirvler om kring i Ntneren, inclnvllet i Ivß og lukt, opkvlclt ak liv og bevNgelse? Livet er (log uendelig rigere enci cle vinkler og kurver, Bom kun kan give 08 omri6Bet al cle former, nvori elet

pulßerer. Det kan ikke Big6B, at LergBon nar ernvervet Big Bin Btore popularitet vecl overtlaciiBknecl. lavert imocl: nan dorer cl^bt, nvor anclre kun nar nsiet Big mccl llvgtige greb, og nanB intenB6 Bkader trang kjemper mcc! overleverecle degreber og orcl lor at kaa clem til at rumme nve meninger, Bin eneBtaaencle Klarne 6er cierfor LergBon i Bine meBt in6trNngencle verker ikke let at forBtaa. l^lan er imicllerticl KunBtner i en gracl, Bom er meget Bjelclen blanclt rlloBoiiBke fagmNncl, og nan nar ernvervet Big et eneBtaaencle nerrecismme over cle KunBtneriBke ucltr^kBmiciler, baa6e cle Bkriftlige og cle muncltlige. BNtninger fsier Big ekter tanken u6en at BNtte r/nker. omtrent Bom clen glatte Bilke Bmvger Big om legemetB former," Biger Miiiam /am6s om nam. »LergBoNB klarnecl for forer og beBtikker paa fornaancl. Den er et magisk uncler og nan Belv en virkelig magiker." 65 Ny-idealismen. Ordet idealisme bruges i meget forskjellige V^ betydninger. Man taler om et ideelt livs syn, en ideelt anlagt karakter, om idealisme i kunsten i modsætning til realisme etc. Man mener da med idealisme en BtrBeben ekter i livet at Aen nemføre eller i kunsten at fremstille noget høi ere og ædlere end det, som den hverdagslige virkelighed frembyder, medens realismen holder sig saa nær som mulig til erfaringens verden. I filosofien antager imidlertid ordet idealisme en noget anden betydning. Her dreier det sig ikke blot om den menneskelige BtrNben ekter at idea lisere og korsedle virkelizneden, men 03322 om den rolle som aanden spiller i virkelighedens verden. Spørgsmaalet blir her: i hvilket forhold staar aanden til den verden, hvori vi linder os hensat, og enhver verdensanskuelse, som ved besvarelsen af dette spørgsmaal tildeler aanden den afgjørende, bestemmende rolle, blir idealistisk. 5 — Eriksen: Tidens kurs.66 Imidlertid pleier man i filosofien at skjelne mellem en metafysisk og en erkjendelsesteoretisk idealisme. Den metafysiske idealisme hævder, at verden og alt, hvad der findes i den, i sit væsen er ak aandelig natur (fornuft, vilje etc. eller opbygget af aandelige grundfaktorer. Som de to største repræsentanter for denne idealisme kan nævnes Plato og Leibnitz. Den første hen lagde den egentlige virkelighed i ideerne, d. v. s. i overjordiske, fuldkomne, tilgrundliggende mønster billeder, hvoraf de jordiske, erfaringsmæssige ting omkring os kun frembyder en forgjængelig, ufuld kommen afglans. Den sidstnævnte betragtede hele verden som sammensat af aandelige enkelt væsener, ulegemlige aandsatomer eller n monader", udrustede med evne eller mulighed til at fore stille sig hele den øvrige verden og ordnet i en sammenhængende ranzfslze fra de laveste til de høiste. Denne metafysiske idealisme blev imidlertid ved Kant trængt i baggrunden af en erkjendelses teoretisk idealisme. Her blev det afgjørende spørgsmaal ikke, hvad verden er i sig selv, men nvad den er for os, hvordan den bygger sig op for os gjennem vor erkjendelse, — vor erfaring og tænkning. Den erkjendelsesteoretiske idealis me hævder, at den gjennem vor erkjendelse op byggede verden — og det er jo den eneste verden, vi kjender — egentlig er et produkt ak vore egne aandßevner, at vor sansning, vor fore67 stillingsvirksomhed og vor tænkning danner og tilbereder den efter sin egen natur og sine egne iboende love. Verden er, hvad vore erkjendel sesevner gjør den til, og vi kan derfor ikke er kjende verden eller tingene, som de er i og for sig, løsgjort fra den beskaffenhed, som de faar ved at passere gjennem den menneskelige erkjen delsesproces. Vor erkjendelse retter sig ifølge Kant ikke efter tingene; men tingene maa for overhovedet at indgaa som bestanddele i vor erfaring rette sig ekter vore erkjendelsesevner, akkurat som den næring, vi tåger til os, kun kan blive en bestanddel af vort legeme ved at bear beides og omdannes af fordøielsessafterne til fuld- BtNncliz lizkecl med det organiske materiale, nvorak vort legeme forud bestaar. Den orden og lovmNßßiFnecl, som den vi6enßkabelize erkjen delse finder i naturen — eller rettere i erfaringens verden — er i sidste instans noget, som vor egen sanse- og aancißvirkßomnecl har indlagt i erfaringsstoffet under sin bearbeidelse af det. Vi læser i vor mest abstrakte erkjendelse kun ud af naturen, hvad vi paa de lavere, mere forbe redende erkjendelsesstadier har lagt ind i den, og naturlovene blir Baalecleß i Biclßte instans tænkelove. Det idealiBtiBke i denne Isere li^er altBaa cleri, at clen Fjsr cle menneBkelize aanclBfunktioner — Bpecielt tsenkninzen — til elet deBtemmencle kor clen verclen, Bom bv^zer Biz op kor 08 zjennem68 vor erfaring og videnskabelige erkjendelse, — ikke deri, at den gjør aanden eller aandelige grundfaktorer til den clvdeBte og inclerBte virke lighed i verden, som den er i sig selv. Det sid ste kan den ikke godt gjøre, allerede af den grund, at den betragter verden i sig selv som liggende udenfor vor erkjendelse. Hvad der ligger hin sides eller forud for den menneskelige erfarings verden og dens grundprinciper kan vi ikke have no^en viclenBkadeliB beFrun6et forestilling om. Metafysiken er umulig, forsaavidt den vil være en videnskab om verden og tingene i og for sig. Hertil maa imidlertid føies, at Kant ikke betrag tede enhver metafysik som umulig. Han tilbake viste den tidligere

dogmatiske og absolutistiske metafysik, som ved en blot og bar begrebsanalyse vil6e f2BtBlaa den tilgrundliggende virkelighed i tingene; men han fastholdt berettigelsen af en kritisk metafyBik, d. v. 8. en viclenBkab om de øverste, tilgrundliggende almene begreber eller principer, som kommer tilBvne i vor erkjenclelBeB bearbeidelse af erfaringsstoffet. Desuden er det bekjenclt, at Kant zjennem sin praktiske fornuft" aabnede en bagdør til den aandelige virkelighed, hvortil han gjennem sin „teoretiske fornuft" stængte noveclclsren. Kants kritik formaaede imidlertid ikke at for hindre, at den spekulative filosofi, som udviklede sig ekter ham gjennem Fichte, Schelling og Hegel, efterhaanden atter antog en udpræget metafysisk69 karakter, og da reaktionen mod denne spekulativt metafysiske filosofi kom, da den naturvidenskabe lige erfaringsverden i midten af forrige aarhundrede traadte i forgrunden, var det naturlig, at Kants kritiske standpunkt blev et sikkert tilflugtssted for filosofien. Thi paa den ene side var Kants anti metafysiske tendenser i overensstemmelse med tidsaandens krav, og paa den anden side frem bød Kants tankegang et klippefast grundlag, hvor paa filosofien kunde hævde sin videnskabelige berettigelse som erkjendelsesteori og udvikle sig videre som saadan. Nan maa erindre, at KloBolien ved den anti- Bpekulative reaktion var truet i Belve Bin tilveereke. KloBoKen fsr var nvldet Bom derneB dronninz" oz ak proklameret Bom den y2bBolute vidsnBkab", vilde man nu ikke en zang indrsmme den en beBkeden pladB ved Biden af de svrize videnBkaber. Uanze vilde nave den udBtsdt ak videnBkaberneB kazkoreninz oz korlanzte. at den Bkulde lukke Bin butik 0F taze Bkiltet ned. 3psrzBmaalet degvndte da at blive liv eller de»d, vsere eller ikke-vNre, oz under diBBe lornolde krembsd XantB erkjendelBeBkritik en Bikker red ninFBzrund. 'lni KviB videnBkaden vil zjsre krav paa Band videnBkabeliBned, kan den ikke undzaa det erkjen delBeBteoretiBke BrundBpsrzBmaal : I^vad er det, Bom muli^jsr eller betinger vor erlarinz 03 videnBkabeliFe erkjendelBe i det dele ? De enkelte70 / videnskaber gaar jo ud fra som givet, at vi Hen nem vor erfaring og tsenkning kan vinde en holdbar, paalidelig erkjendelse, og tåger sit ud gangspunkt i visse axiomer, bezreber og koru6 sætninger, som de uden indgaaende prøvelse lægger til grund for sit stolte videnskabelige byg verk. De opererer med grundbegreber som stof og energi, aarsag og virkning, substans og acci dens, rum og tid, det uendelig lille og det uen delig store etc. og bruger dem som gangbar mynt uden nærmere at undersøge deres egent lige værdi. Men saalænge dette sker, — saa lNnze vore erkjen6elBeBevner og de koruclBNt ninger, som deres anvendelse i de forskjellige videnskaber indebærer, ikke prøves, kritiseres og begrundes, saa længe er og blir videnskaben til syvende og sidst dogmatisk. Og fra denne dogmatisme kan videnskaben alene reddes ved en filosofisk erkjendelseskritik, som paatager sig den forsømte oppave. Erkjendelseslæren maatte saaledes for filoso fien blive en fast borg, som den antispekulative reaktions bølger vel kunde omskylle, men ikke overskylle, og det er forklarlig, at filosofien i de sidste 40—50 aar hovedsagelig har samlet sine kræfter om en videreudvikling ak erkjendelses læren paa det af Kant lagte grundlag. Nykant ianismen blev den toneangivende filosofi ved de tyske universiteter, og erkjendelseslæren har ved nykantianernes undersøgelser — i forbindelse med71 pBvkologiBke og PoBitiviBtiBke biclrag — uncier gaaet en unvre uclvikling. Men det er ikke bare som erkjendelseslære at filosofien i de forløbne aartier har kormaaet at hævde sig og forberede en ny blomstringsperiode, det er ogsaa i en vis udstrækning som metafysik. En kritisk, induktiv paa erfaring bygget metafysik — ikke bare en metafysik i Kants forstand som en vi6enBkab om de aprioriske zrunciprinciper for vor erkjendelse — er især i den senere tid blevet et tiltagende videnskabeligt krav. „ Kampen om metafysiken," skriver den bekjendte filosof pro fessor Fr. Paulsen, „kampen mellem Leibnitz—Plato paa den ene side og Kant paa den anden, er ingenlunde endelig algjort til gunst for den sidstnævnte. Tvertimod: jeg ser den objektive eller metafysiske idealisme endnu ilive, ja jeg maa endog anse denne retning for den mest livs kraftige og fremtidsforjættende" x. 3agen er nemlig clen, at Bkjsnt KantB gruncl tanker er af grunc!lNggen6e og vedvarende betvcl ning, berettiger cle clog ikke til clen KonkluBion. at clen egentlige virkelignecl er utilgjengelig kor vor erkjenclelB6. Og nviB elet inclrsmmes, at vi paa et eller anclet punkt, f. ex. i vort eget BjselB liv, umiclclelbart griber tilvNrelBenB vNBen, eller at vi paa gruncilag af clen vclre eller inclre er faringB kNnomener miclclelbart kan Blutte 08 til elet, ela er clermecl muligkeclen ak en metar/Bik 1 «Kultur der Gegenwart". Syst. Philosophie s. 398.72 zivet. Hien 6enne metakyBik kaar riktignok kun en relativ oz tilng3rmelBeBviB erkjenclelB6BVNr6i. I^ni cia vi Belv kun er relative o^ betinzecle VNBener me 6bezrNNBe6e erkjen6elB6Bevner, vil vore anBkuelBer om tinZeneB vXBen ne»6ven6iz viB vsere benektet me6

den ukul6BtNncliBne6, Bom vor natur me6ksrer. Den metafysik, som skal kunne gjøre sig gjæl dende i vor tid, maa derfor være kritisk og paa ethvert punkt være klar over sine resultaters betingede, mere eller mindre sandsynlige karakter. Den maa zaa i skole hos de enkelte kazvicien skaber og optage traaden der, hvor disse slipper den, for at harmonisere og erkjendelsesteoretisk uddybe erfaringsvidenskabernes resultater til en samlet verdens- og livsanskuelse. Thi trods den rigdom af resultater, som erkarinzBviclenBkaderne ophober i sine skatkamre, er de dog i nsi grad nbankerot" med hensyn til menneskeaandens dybeste spørgsmaal. Der er derfor plads for en filosofisk metafysik, som fra tid til anden fore tager et generalopgjør med hensyn til udstræk ningen og gyldigheden af vor viden og dens betydning for løsningen af menneskelivets grund problemer. I forskjellige former, som stemmer overens med denne grundtanke, har metafysiken talrike fremragende talBMNn6 i nutiden. Jeg nævner l^elmnoltx, Fr. Paulsen, Xulpe, Miinsterberg, Bergson, Lachelier, Bradley, Schiller m. fl. og73 sidst, men ikke mindst Wundt, ifølge hvem meta fysiken har til opgave at „behandle erfaring videnskabernes samlede indhold, forsaavidt det har principiel betydning og kan bidrage til ud formningen af vor videnskabelige verdens- og livs anskuelse." Vi oplever," skriver Wundt ien af sine nyere artikler, nfor tiden det merkvNrciiZe skuespil, at medens mange mener at have daaret den gamle metafysik til graven, opstaar der uven tet en ny metafysik ... Og det mest bemerkelses værdige ved denne nve metafysik er, at den kun for en ringe del skyldes faglige filosofer, men opstaar i de positive videnskabers midte blandt fysikere, kemikere, fysiologer etc." n Filosoferne er for det meste blevet temmelig for^ZtiZe og tilbaze holdende i Bine metafysiske spekulationer; — men fysikerne, kemikerne og 80ciol03erne spekulerer dristig videre" \ Det maa ansees som en übestridelig kjends gjerning, at den kritiske metafysik, som saaledes forsøges, er besjælet af umiskjendelige idealistiske impulser. Den fremherskende tendens gaar med andre ord i retning af at søge tilværelsens tyngde punkt i dens sjælelig-aandelige side. Fr. Paulsen skriver herom: «Tænkere, som ellers er yderst forskjellige fra hinanden — spekulative og volun taristiske metafysikere saavelsom filosofer, der oprindelig er udgaaet fra naturvidenskaberne — 1 Wundts artikel «Metaphysik" i Kultur der Gegenwart s. 132.74 har dog allesammen et felles karaktermerke deri, at de fra sit udgangspunkt — Kant — bevæger sig i samme retning, nemlig i retning af en ide alistisk metafysik, som i det sjælelig-aandelige ser den egentlige virkelighed." Det ræsonnement, som i forskjellige former hyppigst trækker i denne retning, tåger sit ud gangspunkt i den omstændighed, at vor egen bevidsthed, vort eget sjælsliv med dets indre op levelser og virksomhed er den mest umiddelbare og nærværende virkelighed, vi kjender, og at det derfor blir en nærliggende opgave forsøgsvis at gjennemføre en verdensanskuelse, som i uden verdenens fænomener — d. v. s. vor ydre er faring — ser ytringer af en tilgrundliggende vir kelighed af sjælelig art. Med andre ord: man benytter den indre, sjælelige virkelighed, som vi umiddelbart oplever i os selv, som en analogi, ved hjælp ak hvilken man slutter sig til eller for tolker den indre virkelighed, Bom ligger til grund for sanseverdenens fænomener. Ligesom den sjælelig-aandelige virkelighed, som jeg oplever i mig selv, aabenbarer sig for mine medmenneskers sanser gjennem mit fysiske legeme og dets bevæ gelser, saaledes betragtes alle de naturfenomener, som aabenbarer sig for vor udadvendte sansning som aabenbaringsformer for en i sit væsen sjæ lelig virkelighed. Denne tilgrundliggende sjæle lige virkelighed forstaar jeg bedst hos mine med mennesker. Men den blir stadig vanskeligere at75 forBtaa, jo lavere vi gaar necl i naturrigerne, i6et analogien iBNr i planteverclenen 03 mineralriget blir en v6erBt UBiklcer le6etraa6. Alt virkeligt blir saaledes — ifølge denne op fatning — ak sjælelig natur; men det har tillige en ydre fænomenside, som aabenbarer sig for den udadvendte sansning. Forholdet mellem denne sjælelige virkelighed og dens ydre fænomenside tolkes hyppigst som en parallelisme. Med andre ord: skjønt ethvert ksenomen i den v6re sanse verden henpeger paa en tilsvarende virkelighed af sjælelig art, danner dog disse to sider — den sjælelige og den fænomenale — hver for sig en sluttet aarsagssammenhæng. De indvirker egent lig ikke paa hinanden indbyrdes. Dette saakaldte panpsykistiske standpunkt, som henlægger tilværelsens tyngdepunkt til dens sjæle lige side, udvikles med forskjellige forbehold og i forskjellige former af talrige moderne filosofer f. ex. Lotze, Fechner, Wundt, Paulsen, Heymans Eisler m. fl. Det finder støttepunkter i lignende tankeretninger hos moderne naturforskere. Thi naar man som f. ex. Alacn opl«8er de vclre legemer i grupper ak sansefornemmelser, da blir det absolute modsætningsforhold mellem det legem lige og det sjælelige falskt, idet legemerne egent lig ingen anden tilværelse faar end den at være fornemmelser hos et subjekt. Vi ser derfor, at endog en fremragende moderne fysiolog som f. ex. professor Max

Verworn (uclgiveren al ‚^6ltsc/l/-l/k76 / fiir allgemeine Physiologie") forkynder en »psyko monisme", ifølge hvilken tingene kun bestaar i for nemmelser. Hertil kommer saa den omstændighed, at evolutionsteoretikerne for at forklare udviklingen af sjæls- og livsvirksomheden hos de høiere livs former maa forsøge at ophæve den absolute for skjel mellem den levende og livløse, den besjæ lede og sjælløse natur. De tvinges med indre nødvendighed til den antagelse, at materien alle rede i sin førorganiske tilstand maa have inde holdt liv, ja endog et slags sjæleligt liv. Thi evolutionen kan umulig frembringe andet end det, som ialfalcl i sit anlæg har været tilstede allerede fra først af. Selv en materialist som Haeckel taler derfor om »atomßjNle". Oet panpBvkiBtiBke Btancipunkt nar naturlizviB — iclet 6et Be»zer tilvNrelBenB tvnzclepunkt i c!enB BjNleliBe Bicie — Bin ezentiige moclBNtninB i ma terialiBmen, Bom nenlsegzer ti!vNrelBenB tvnzcle punkt til clenB vcire, kvBiBke Bicle oz betrakter alt HgeleliZt liv 3om et 3ekunclNrt produkt, en „bivirkning" gf 6e i alle nerveBVBtemer forekom mencle fvBiBke proceBBer. l^er faar BaalecleB BjNlB livet i mere eller minclre gra6karakteren af en uBelvBtNnclig Bkinverclen i fornolcl til clen BanBelig kvBiBke natur. Oet er 603 ikke bare blanclt materialiser, at panpBvkiBterne nar Bine mocl- Btanclere. ogBaa liloBofer, cler Bom f. ex. /?ie/ll arbeicler paa grunclIag af XantB Isere, Ber i panpBvkiBmen «en Zpekulation, for dvilken eie77 psykofysiske kjendsgjerninger ikke frembyer noget holdbart grundlag." En Ztrseben ekter at naa ud over Kant gjør sig i det hele BterktA'Nlclencle, 03322 inden den de uclprNzecle nvk2nti2nere inaugurerede nyidealisme. For det første fortolkes Kant yderst forskjellig af de forskjellige Kantforskere, og dertil kommer, at man jo ogsaa maa Bsze at korrigere Kant og bygge videre paa det af ham lagte grundlag. At der i denne stræben ud over Kant aabenbarer sig tendenser, som i mangt og meget minder om de store spekulative filosofer Fichte, Schelling og Hegel er naturlig. Der tales derfor ikke blot om en >Iv-3cnelljnBianiBme, men 03322 om en Nyhegelianisme og især om en Nyfichtianisme. Men disse betegnelser maa benyttes med en vis forsigtighed ; thi den samme forskjel, som adskil ler den moderne naturfilosofi fra den gamle, gjør sig ogsaa her gjældende. De nyidealistiske ret ninger karakteriseres ved en videnskabelig besin dizneci og Frundiznecl, som den spekulative peri ode manzlecle. Medens den ansete nykantianer professor Alois Riehl trods sin hævdelse af de rene erkjen clelßeßprinciperß aprioriske karakter i mangt og meget nærmer sig positivismen og empirismen, Kncler vi i den 822k2lclte Marburgerskole en videreutvikling ak Kant i rationalistisk retning. De fornemste repræsentanter for denne skole er professorerne Hermann Cohen, Paul Natorp og78 docent Ernst Cassirer. Særlig Hermann Cohens grundige verker synes for tiden at være gjenstand for en stigende opmerksomhed. Under hensyntagen til den moderne naturvidenskabs forkjærlighed for en mathematisk beßrebß6annelß6 A'ennemfsreß her paa en imponerende maade Kants „transcenden tale" grunntanke om en fælles apriorisk legitima tion af den videnskabelige erkjendelses grundfor udsætninger, og idet der henvises til al erkjendelses logiske karakter gjøres tænkningen til suveræn dommer og lovgiver i videnskaben, dog ikke den enkeltes tænkning, men den almengyldige, viden skabelige tænkning i det hele. Udgangspunktet søges ikke i sansefornemmelsen, — i de enkelte ting eller hændelser, — men i videnskaben som saadan, idet der spørges, hvorledes videnskab er mulig. Og det fremhæves, hvorledes tænkningen, idet den deßkjNftizer sig med sine forskjellige emner eller gjenstande, bringer visse grund begreber i anvendelse paa dem, hvorved de kaar den form, hvori de træder os ims6e i viclen skaben. Saaledes frembringer tsenkninzen ved sin methodisk-lovmæssige udøvelse det videnska belige objekt. „Tænkningen maa ikke have nogen oprindelse udenfor sig selv," heder det, og der tilstræbes et sammenhængende system, hvori hvert tzruncibegreb faar sin bezrunc!elße ved sin sammen hæng med de øvrige grundbegreber. Ln an6en 3koleciannen6e tiloBok ak rational iBtiBk prseg er profeBBor i (Ivttin-79 gen, hvis store verk Logische Untersuchungen" (1900 og 1901) har virket epokegjørende og vakt en livlig 6iBkuBBion. Husserl IsBer kulclBtNncliz tankens egentlige indhold eller objekt fra tænk ninzenB u6svelBe hos den enkelte. Lrkjen6elBenB maal og gjenstand er sandhedernes rige", og disse ideelt gyldige sandheder har en tilværelse, som er fuldstændig uafhængig af de handlinger, hvorigjennem den enkelte kommer til bevidsthed om dem. Den viljenBk2beljze erkjenclelBe har sit grundlag i den rene logik, som har at gjøre ikke med den enkeltes tænkning, men med Bideale muligheder", som gjælder uafhængig af, om de tænkes eller ei af den enkelte. Oplevelserne er reelle enkeltheder, som opstaar og forgaar i tiden; men sandheden er evig, absolut, hævet over tiden. I den ak professor Windelband grundede og af professor Rickert fortsatte nyidealistiske skole merker vi tydelig, hvorledes det

filosofiske tyngde punkt overflyttes fra tænkningen til viljen, Det centrale bezreb er her nværdi", nøiemed", nnorm", og filosofien defineres af Windelband som en værdividenskab, — en kritisk videnskab om de almengyldige værdier. Medens de enkelte viden skabers resultater udtrykkes i teoretiske domme, kncler filosofien Bin opgave i ‚becl«mmelßer« (LeurtneilunZen) ak en almenzvlcliz, nødvendig karakter. Bedømmelsen forudsætter imidlertid »normer" d. v. s. regler for bedømmelse og vur80 dering af, hvad der foreligger. Den sker under hensyntagen til øverste, høieste værdier eller for maal, hvori den ser en maalestok for det fore liggende. Saadanne høieste, almene værdier er 83ncine(i for tNnkninzen, zoclne6 for viljen, skjøn hed for følelsen. Værdierne eller normerne maa begrundes teleologisk, altsaa med henblik pag maalet. wNormbevidstheden a er den øverste værdimaale stok, den aprioriske betingelse for al vurdering, erkjendelsens og handlingens ideal. Forestillings forløbet fører af sig selv til bevidsthed om nor merne, og disse blir da en ordnende og be stemmende magt i forestillingernes mekaniske paaninanclenfslze. l>lormern6B virkelißzjsrelße Bker i fuld overensstemmelse med naturlovene. Viljen spiller en indgribende rolle i aandslivet. En „vilje til sandhed" gaar forud for al erkjendelse, og Bden praktiske fornuft" har forrangen ogsaa i erkjendelsen. Den logiske dom indebærer alle rede en praktisk tågen stilling til det foreliggende, en tilslutning eller afvisning, altsaa et viljes moment. En rektortale, som Windelband holdt i 1894 under titelen «Historie og r>laturvicienßkab", og hvori han med den lysende klarhed, som udmerker hans fremstilling, belyser forskjellen mellem aar 8288kor8knin8 (natur) og vNrckkor^ninz (historie), har faaet grundlæggende betydning, navnlig der ved, at den blev foranledningen til professor Rickerts skarpsindige verk n Grenzen der natur81 wissenschaftlichen Begriffsbildung". Rickert be lyser her den naturvidenskabelige begrebsdannelse i forhold til de historiske videnßkaber og paaviser. at det egentlig historiske ikke; lader sig oplatte naturlovmNßßiz. Den historiske bezrebßdannelße er teleologisk og bedømmer historiens individer og enkeltheder i forhold til „ kulturverdier" (reli gion, kunst etc). De historiske videnskaber behøver derfor som øverste forudsætning og ledestjerne et system af «almene vserclier", og en „ kritisk teori om kulturværdierne" er, hvad nutidens filosofi trænger. Selv en flygtig karakteristik af de forskjellige nyidealistiske skoler og enkeltlilozoker vilde føre for vidt. Vi navner blot endnu Jmmanensfilo sofien" (Schuppe, Schubert-Soldern m. fl.), ifølge hvilken al tilværelse er immanent (iboende) i beviclBtnecien, og det beslægtede standpunkt, som indtages af Johannes Rehmke, der lærer, at det givne\ uafhængig af hvert enkeltvæsen, existerer som indhold i en altomfattende, universel, gud dommelig bevidsthed. En fremragende stilling ind tazer ciesucien professor Johannes l^ol/celt i Leip zig, som repræsenterer en kritisk idealistisk erkjendelBeBteori og en ligeledes kritisk metafysik af idealistisk-pantheistisk præg, samt Theodor Lipps, hvis ethiske idealisme" betoner, at virke li^neclen i sit vNBen er aancl og naturen en ud foldelse af aanden. 3om man Ber fremtrseder iclealiBmen i en 6 — Eriksen : Tidens kurs.82 mængde afskygninger, som det er vanskelig nok at holde klart ud fra ninanden og indordne i sin rette sammenhæng. Et sterkt fremtrædende karak termerke hos de fleste nyidealistiske retninger er imidlertid deres mere eller mindre udprægede voluntaristiske (viljekloBotiBke) tendens. Denne ten dens har vel sit egentlige udspring i Kants «prak tiske fornuft", som betød et brud med den gamle rationalisme og banede vei for Fichtes lære om tilværelsen som virksomhed, handling. Senere har Schopenhauer og særlig Wundt, ifølge hvem verden er en rangfølge af viljesenheder", bidraget mseztiz til at Bkvlie voluntariBmen i korzrunden. Værdibegrebet, hvis BammennNNF med den prak tiske fornuft og handlingen vi allerede har berørt, gjør sig endog hos den rene aprioriske logiks repræsentanter sterkt gjældende. Nyfichteanis men maa derfor visselig betegnes som den her skende nyidealistiske retning. Den mangfoldighed af retninger eller skoler, hvori den nyidealistiske bevægelse i Tyskland er splittet, bevirker, at den ikke er Baa sterk og ind flydelsesrig, som den ellers kunde være. En kjender af den moderne tyske filosofi, professor dr. Ludwig Stein, giver følgende livlige skildring af forholdene: B Nykantianerne, som for en men neskealder siden var den herskende skole- og kathederfilosofi, falder fra hinanden i ligesaa mange retninger, som de har ledende personlig heder at opvise. De afløses nu af nyfichteanere83 nv^nellinzianere og nyhegelianere. Marburger skolen omkring Cohen og Natorp tåger 823 godt som ingen notis af Greifswalderskolen omkring Schuppe og Rehmke. Berlinerskolen med Riehl, Dilthey (nu død) og 3tumpf i Bpiclßen gjør stille opposition mod Heidelbergerskolen omkring Win delband og Rickert, men behandler Marburgerne og Greifswalderne som luft. Den af Eucken i Jena indledede retning rekruterer sig mest fra den teologiske leir. Den psykologistiske fra Bren tano udgaaende skole,

som nylig flokkede sig om Lipps i Miinchen, er kommet i oplsßninß, etterat I^jppß har foretaget en svingning henimod nden etnißke idealisme" og nærmet sig Wundt. Temme lig afsides fra filosofiens alfarvei staar «gjenstands teoretikerne" og deres hoved Neinonz i (^rax. Korrelativisterne omkring Lrnarclt, den nylig af døde Busse og 08xvalll Kiilpe er Baaviclt bez^n6t at samle sig. De rene psykologer, særlig de experimentale, udskiller sig fuldstændig. De har sine egne kongresser og underholder kun en løs forbindelse med de egentlige filosofer. Sammen nNnZen mellem nuticlenß tyske tankere er 322 ledes temmelig løs. Man filosoferer forbi hin anden. Nutidens filosofiske hær er uden fører og derfor ogsaa uden al disciplin. Vi har frem ragende mænd, men ingen stor mand, betydelige hoveder, men intet hoved, dygtige officerer, men hverken generalstabschef eller soldater . . . Hvor for lykkes det ikke vore nyidealister at formulere84 sit program ligesaa klart og kort, som Haeckel og Lokene har kormuleret sit? At nyicleali3terne3 argumenter og grunde er mo6Btan6erneß langt overlegne, derom hersker der dlan6t kjennere ikke to meninger. Men nyidealisterne mangler mod til program. De kortader sig i dialektiske flise spikkerier, i smaalig polemik, i indbyrdes skjær mydsler for ikke at sige brodermordersk guerilla krig. IBte6etkor at Btaa sammen og rette et knusende slag mod materialismen, øder de sine krøtter i liebhaberier og in6dyr6eß kamp. Skal gjenfødelsen af filosofien i almindelighed og ide alismen i særdeleshed ikke resultere i, at barnet blir dødfødt, maa alle nyidealister overse det skillende og samle sig om det, som de har fælles. Den styrke, som de materialistiske mo6Btanclere endnu har, skyldes utelukkende nyi6ea!ißterne3 Bplittetkecl." l Den splittethed, hvorover Stein her klager, hænger sikkert sammen med de specialistiske tendenser, som gjør sig saa sterkt gjældende i Tysklands hele videnskabelige liv. Tysklands filo sofiske lærestole rekruteres ikke længer saa meget som før fra den teologiske leir. Det er helst natur videnskaberne, medicinen eller mathematiken, som danner gjennemgangsporten til de filosofiske uni versitetsstillinger, og fra disse videnskaber synes de unge filosofer at medbringe en udpræget hang til specialisme. De opsøger et eller andet hjørne, 1 Ludw. Stein. Philosophie der Gegenwart, s. 5.85 hvor der er plads for en specialundersøgelse, og graver sig efterhaanden saa dybt ind i Bin speci alitet, at de ikke engang N2r ordentlig føling med hinanden indbyrdes, langt mindre med de aande lige strømninger, hvoraf kulturlivet som helhed er gjennemtrængt. Men naar filosofien speciali seres paa denne maade, hvorledes skal den da kunne løse sin store opgave at give det sam lede overblik over tidens videnskabelige forskning og paavise den alt beherskende sammenhæng, de dybeste grundkræfter i tidens samlede aandsliv? Specialisten overskjærer som regel de nervetraade, som forbinder ham med tidens pulserende liv, istedetfor at udvikle dem og gjøre dem mere fint følende. Han graver sig en grube i fjeldet eller et hul i jorden istedetfor at bestige de tinder, hvor han har aandslivets tindrende stjerner over sig, og hvorfra blikket naar videst over land og hav. Ligeoverfor en filosofi, som saaledes opstykkes i stadig flere specialproblemer eller afsondrer og incivikler sig i sit eget deBrebBMNBBiFe spindelvæv, vokser trangen efter en filosofi, som har øie for de samlende helheder og søger at besvare menne skelivets vigtigste spørgsmaal i intim samfølelse med selve livet, dets positive erfaringer og bæ rende aandskræfter. En moderne tysk filosof, som særlig har forstaaelsen heraf, er professor Rodolf Eucken i Jena (Nobelpristager i 1908), hvis filosofi er udtryk for en energisk stræben efter86 at hævde aandslivets overlegenhed ikke ved en undervurdering eller tilsidesettelse ak den for kaandenvNrende virkeligned, men just i og gjen nem den. Hans maal er en filosofi, som anßporer og forhøier livet derigjennem, at den viser, hvor ledes det har sin grund i et universelt aandsliv, hvortil den enkelte maa hæve sig i aktiv kamp mod det treete og nZemmen6e i naturen. Den store u6bre6elße, som Luckenß skrifter har fundet gjennem talrige oplag i hjemlandet (Lebensan- n schauungen der grossen Denker" er f. ex. ud kommet i 11 oplaz) og oversNtteker til engelsk, fransk, russisk og japansk er et vidnesbyrd om, i hvilken grad en synthetisk tænkning, som gjør aanden til en levende virkelighed, imødekommer en trang i vor tid. Lucken utvikler sin filosofi i tilslutning til I^icnte og betrakter derfor aanden som skabende selvvirksomned. banden er liv, handling og ud folder sig i en virksom overvinnelse as den blot hvilende tilværelse. Imidlertid gaar pucken ikke ud fra den enkelte, individuelle sjæl, men fra den aandelige livsproces, saaledes som den udfolder sig op igjennem historien i det omfat tende samliv mellem individerne og kommer til syne i livßßvstemer (svntazmer) eller livsmazter, hvori livsanskuelse og livstendens virker sammen og affsder en nelnedsdevNzelse. som prse^er alt individuelt og specielt med sin eiendommelige farve. Ved en indgaaende kritik af de ensidige87 livßßVßtemer, som f. ex. træder os imøde i natural ismen og intellektualismen, forbereder Eucken sin egen lære. Naturalismen lader ikke

menne sket træde ud af naturmekanikens strenge aar sagssammenhæng. Frihed, moral, religion og kunst blir igrunden fra naturalistisk standpunkt umu lige. Hele aandslivet synker ned til en blot og bar naturproces eller i bedste fald en bivirkning as naturprocesser. I intellektualismens livssystem er det modsatte tilfælde. Udøvelsen af intelli gensen er her den tilgrundliggende proces, hvor ved al anden tilværelse — ogsaa naturen — frembringes. Religion, moral og andre høiere livsværdier blir som produkter af denne en sidige intellektualisme kun tomme abstraktioner uden BammennNnz med livet som kelned. l^izeoverkor be^e diBBe ByBtemer blir det opgaven at naa frem til et livBBVBtem, Bom nar livetB nelned for sic, oz dette kan ikslze Lucken kun Bke zjennem en paaviBninz ak det univer- Belle aandBlivB BelvBtNndizned o^ virkelizned. 3kjsnt aand3livet ikke er nozet fserdizt oz akBlut tet, men kommer til3vne i en BtadiF fuldkommen- FjsrelB6, Bkj«3nt det ikke nar Bin tilvNrelBe nin- Bide3 den aandelize liv3proceB, men er iboende i denne, beBidder det doz en BelvBtsendiz, over menneskelig virkelizned oz er en i fornold til de enkelte individer overlegen magt. ven indre 82mmennseng, 80m opBtaar i det menne3kelize 82mfund8liv, formaar f. ex. at bringe den enkelte88 til i fuldstændig selvovervindelse at hengive sig for almene formaal. Det aandelige arbeide øver en mægtig tiltrækningskraft paa menneskene og tvinger deres stræben til at underordne sig en Bgzliz, almengvlclig n<3clven6ignecl. Vi6enßkab, kunst, religion, ret, moral etc. nsever mennesket udover selvopholdelsens naturdrift og frigjør dets virksomhed for almene, høiere værdier. Vi ser den menneskelige stræben udløse sig fra det naturlige egoistiske jeg og derigjennem udvikle nye kræfter og nye maal. Hvorfra skulde disse nye kræfter komme, og hvorledes skulde de nye maal, som de har for øie, kunne retfærdiggjøre sig, hvis der ikke i aandslivet fremstaar en selv stændig virkelighed med alle de tegn, som ud merker den fødte, overlegne hersker over den blotte empiriske tilværelse? Trods menneskets afhængighed af naturen og taknemlighedsgjæld til den, sprænger saaledes menneskehedens udvik ling naturens grænser og aabner en ny verden. Der bestaar en skarp modsætning mellem det blot naturlige og det aandelige, og den overvindes først, naar vi i aandslivet erkjenner og anerkjen der et verdensliv, som er menneskene overlegent, men meddeler sig til dem og hæver dem op til sig. Saaledes blir aandslivet en universel, om fattende selvhed, og i samme grad som det frem træder i og gi^nnem den aanclelize livßproceß, indordner det tingene under sig og forvandler den enkelte ved at føie ham md i den aandelige89 helhed. Men delagtighed i det universelle aands liv maa erobres, vindes ved selvvirksomhed og selvovervindelse. Udfoldelsen af et sandt person ligt aandsliv er en uendelig opgave, som mulig gjøres dels ved vor selvvirksomhed og dels ved den aandelige oververden, som bærer vort liv og virker ind i det. Derfor er religionen en sand livsmagt, som aabenbarer sig deri, at den i mod sætning til verden, som vi forefinder den, frem holder en ny, overlegen og høiere tilværelses orden. I det hele er det religiøse problem for Eucken af central betydning, og han søger at give en ny begrundelse af religionen gjennem en paavisning af dens sandhedsgehalt og udskillelse af al overtro og dogmatisme. 90 lillenB Kurs. I sin artikel om „ filosofiens fremtid" i „ Kultur *- der Gegenwart" (1908) kommer Fr. Paulsen til det resultat, at der for tiden er to retninger, som staar konkurrerende overfor hinanden: den metafysiske idealisme og den erkjendelsesteoretiske kriticisme. nThi positivismen," fortsætter han, nsom egentlig ingen filosofi vil have, eller ialfald kun en filosofi, som er et aggregat ak de enkelte viclen- Bkaber, kan vi lade ud af betraFtninF som en retning, der er i tilbagegang. Selv i de lande, hvorfra den egentlig stammer, England og Frankrig, er positiv ismen i altazen og den kritiske eller spekulative filosofi i tiltagen. Det samme gjælder om mate rialismen, som igrunden alene er fremkommet derigjennem, at man har gjort fysiken absolut ved at sætte det aandelige tilside eller ved at henføre det til rent fysiologiske processer som et leilig neclßviß fremtrædende resultat ak disse. Det er kun i kulturens uoplyste lag, at materialismen frem deles trives". Hvad vi i det foregaaende har fortalt91 om de nyeste tankeretninger i vor tid maa jo ogsaa gjøre det ganske klart, at man overalt er i begreb med istedetfor materie at sætte liv, sjæl eller aand. Den gamle tNnkemaade var ensidig mekanisk, medenß den nve tNnkemaade — 80m tiere kor kattere allereie kar gjort opmerkßom paa — kor trinßviß er biologisk. Vi kan anskueliggjøre kor skjellen mellem clem ved et dillecle. kunstig roße kan laveß mekanißk k. ex. vecl at kNßte kar ve6e t«3i- eller vokßblacje til en kNrcligciannet stilk. Den naturlige, den levende rose clerimo6 er et reßultat ak vNkßt. krset i jorden vokBer stilken krem, ak Btilken grene, ak grenene knopper og ak knopperne livßkrißke, cluktencle roßer. vet me- Kanißke proclukt er aldrig andet end en sammen setning, et aggregat, et kompleks, vet biologißke produkt er derimod en organißme, Bom enten maa vokse eller visne, og Bom trodß Bin dsd stadig frembringer

nyt liv ved en endelss kormerelse. tNnke mekanisk er at underdele tingene i dereß Bidßte bestanddele og BNtte disse sammen igjen, tsenke dialogisk er at lade en gjenstand eller et resultat kremßtaa genetißk gjennem gradvis selvudkoldelse, at korkolge en vNkßtproceß i denß lovmessige stadier, dens grundtvper og individu elle variationer. ven mekaniske tsenkemaade BSger at reducere alt til M^e kaktorer — k. ex. atomerne — og dereß indbvrdes kornold, medens den diologi ske tNnkemaade vil vsere tilbsielig til at betone de92 inclre faktorer — impu!B, tranz, virken etc. — o^ nelßt betrakter cle vclre faktorer Bom et mekani serinzßpro6ukt ak cle inclre. Den mekaniBke tNnkemaacle kar forkjNrlizneci for macnematiken. Den B«zer at naa frem til et ukoranclerlizt zrun6laF for foranclrin^erneB virvar zjennem kvantitative be3temmelBer. I^izeBom tal lene altici er 6e Bamme oz clereB love ukoran clerlize, Bkj«3nt 6e tillacler en uencielizliec! af kom dinationer, lizeBom rummet eviz er Biz Belv li^t trociB cien uucitommelize ri^6om af Nzurer eller former, 6et innbefatter, BaalecleB er 6et zruncilaz, Bom cien mekaniBke tsenkemaacle B«3er at naa, la^t Baa nKr Bom muliF inc! til tallenez 03 rummetB uforan6erliFnec3. 'lni atomerne nar en umiBkjen 6eli^ lizne6 mcci rumliz projicerecle talenne6er, 0F materienB eller enerzienB mgBBe, Bom nverken kan kore>B6B eller korminclBkeB. er et Bpeilbille6e af rummetB uforan6erlizkecl. ?or clen mekaniBke ta3nkemaacle kan 6erfor intet virkelig nyt, inzen ezentliz forancirinz opBtaa. er kun elet zamle paa en ancien maacle: anclre kombinationer ak cle zamle atomer, anclre aadendarinzer ak 6en enerzi. foranclrinz beror ner til Bvvencie oz BiclBt paa et Bkin. ?or den bioloBiBke tNnkemaacie trNcler clerimocl foranclrinzen. nv6annelBen i for zrunclen. l^er er ikke rummet 0F cletB ukorancler li^ne6 elet beBtemmencle, men ticlen mccl clenB omvekBlinZer, cloz ikke ticien, Bom clen fremtrsecler, ekterat 6en allerecle er opBtvkket i rumbeBtemte.93 kvantitative maaleenheder (minuter, timer etc), men saaledes som vi umiddelbart oplever den i det flydende, nærværende nu, i vor stræben, vor handling og virksomhed. Ikke fjeldet i dets ufor anderlighed, men floden som den ruller frem gjennem skiftende landskaber blir for den biolo giske tænkemaade det nærmest liggende billede. Ligesom floden stadig søger videre frem, saaledes presser ogsaa livet uophørlig mod sine mekaniske stængsler for at frembringe nye variationer. Den BtrNbencle virken, som her træder os imøde, gjør livet til en psykisk faktor, en sjælelig virkelighed, som vi umiddelbart oplever hos os selv særlig i drift eller impuls. Biologien har overalt at gjøre med en saadan stræben, som søger at afpasse sig efter omgivelserne, en selv opnolclelße36rist, som hævder sig i kampen for tilværelsen. Og jo mere man dvæler ved saa danne faktorer, desto mere træder den træge materie i baggrunden og det virkende sjælsliv i forgrunden, ikke blot saaledes som det giver sig tilkjende i det naturbe3temte clriktßliv, men ozßaa saaledes som det fremtræder i det menneskelige kultursamfund lutret til et aandsliv, som søger at virkeliggjøre almengyldige idealer ved at lægge naturen og dens driftsliv i sæletøi. Men i de moderne tankeretningers behandling 2k sjæls- og aandslivet ser vi overalt det biologiske moment trænge sig frem: vNkßtsn, u6kol6elßen, og den energi, den virken, hvoraf den fremgaar, saavel94 som de praktisk-teleologiske værdier, hvori den resulterer. Oeraf de moderne retningers anti rationalistiske karakter. Thi begreberne blir for den stræbende virken kun tomme, døde abstrak tioner, saa længe de ikke indgaar som momenter i en livsudfoldelse, — faar „økonomisk" eller „prag matisk" værdi. Ligesom atomernes mekanik kom mer tilkort ligeoverfor selve livet, 833lecle8 kom mer begreberne og deres formler tilkort overfor den levende og virkende aand. Der blev altid et ‚gaadefuldt plus" tilbake, fordi den aandelige stræben aldrig kommer til ro i den færdigtænkte form, men alticl Be»Ber ud over den ekter nye former, som den ikke kan finde uclen kamp og anstrengelse. Det er ikke fsrBte zanz i kulturm'Btorien, at vilje- 0F virkBomneciBNloBoKen nar reiBt Bi^ i kamp mocl clen matnematiBke mekanik oz rationaliBme. (-jennem neie tiloBokenB niBtorie, lize ziclen I-iera klit reizte raadet tlvcler" mocl eleaterneB nvilencle vNren, nar ciiBBe moclBNtninzer Btaaet overkur ninanclen. Nen nver ny ti6Balcler maa ucljevne ciem paa Bin maacle. l^lar man zjort alt for Btore inclre»mmelBer til clen rationaliBtjBke be- BrebBtNnkninz eller clen mekaniBke nsclvencliznecl, cia tazer clen aktiviBtlBke viljeKloBoli Bin mon izjen — 82alecie8 Bom elet nu 3ker — Fjennem en unclerBtrezen ak cle momenter, Bom kor livBuclkol cielBen eller clen virkencle Btrgeben er cle veeBent liFBte. Vurclerinz, VNrcli, norm trsecler iBtecletfor95 aarsagskjæder, formaal og hensigtsmæssighed iste detfor det uundgaaelige fatum, teleologi istedetfor kausalitet, frihed istedetfor nødvendighed, energi istedetfor masse, det organiske istedetfor det uor ganiske, bevægelse istedetfor ro, sjæl eller aand istedetfor materie, intuition istedetfor logistik, følelsesimpuls

istedetfor fornuft. Men dersom aktivisme og viljefilosofi blir altfor antirationa listiske, reiser atter rationalismen hovedet, saaledes som vi ser det i enkelte nye retninger (Husserl, Cohen). Derfor er problemet om fornuftens plads i verdensprocessen og tænkningens plads i det menneskelige aan6Bliv ligesaa brændende som nogensinde før, og hvad det fremfor alt gjælder i en tid som vor er en klargjørelse af intelligen sens stilling i tilværelsen paa en saadan maade, at enhver kan se, at der ydes den fuld retfærdig hed, og at de virkelig rammende vaaben tages ud ak en ensidig rationalismes hænder. Det kunde synes, som om den biologiske tNnkemaa^e har gjort sig gjældende Baa længe, at den ikke kan benyttes som et karaktermerke for de nyeste tankeretninger. Lige siden ud viklingslæren i midten af forrige aarnundrede ved Darwins, Spencers og Wallaces epokegjørende verker erobrede sig den herskende stilling i viden skaben, nar jo de biologiske problemer staaet i forgrunden. Men ser vi nøiere til, finder vi, at de hidtil almindeligste formuleringer af udviklings læren, navnlig den darwinske, er skabt ak den96 mekaniske tsenkemaade og betyder forsøg paa at forklare evolutionen ensidig mekanistisk. Den inspirerende ide, som med magnetisk kraft til trækker tanken og begeistrer hjerterne, er biolo gisk. Thi det er evolutionsideen, — ideen om den gradvise fuldkommengjørelse, det høiere livs fremspiren indenfor det lavere, som det efter haanden underlægger sig og forvandler til sin tjener. Men forklaringsmaaden er overveiende mekanisk, og det karakteristiske for udviklings lærens historie lige kra Darwin til nu er utvil somt den mekaniske tænkemaades altid mislyk kede forsøg paa at assimilere evolutionsideen. Thi da evolutionen i sit væsen er livsudfoldelse, — nydannende, værdiskabende vækst — maa den egentlige evolutioNßlNr6 komme til at sprænge alle mekaniske formuleringer, og det er just, hvad den for nærværende synes ifærd med at gjøre. Enhver, som følger med i de biologiske viden skabers udvikling, ved, at de gamle evolutions teorier er ifærd med at afløses ak nye. Evolutions læren er sterkere end nogensinde; men den me kaniske, specielt darwinske, formulering af den er i tilbagegang. n Hvad man alene kan kalde darwinisme — nemlig Darwins lære om afstam ningens aarsager og forløb — har tabt i over bevisningskraft og anseelse," skriver zoologen pro fessor dr. Goette. den mekaniBke tg3nkemaade kommer tilkort overfor den egentlige evolutionBlNre nar Bin grund97 i evolutionBideenB krav om, at det, som utvikler sig, skal være noget, som i forhold til det fore gaaende er principielt nyt, fuldkomnere og bedre. Men hvordan den mekaniske tænkemaade end snur og vender Big, den finder dog — hvis den vil være konsekvent — inden sin egen midte ingenBomnelBt plac!B for det nve og fuldkom nere. Thi hvorledes skulde no^et nyt og bedre kunne opstaa, naar vi overalt egentlig har at gjøre med de evige, sig selv lige atomer eller den uforanderlige masse (energi eller mate rie)? Al forandring blir — som vi har seet — for den mekaniske tænkemaade kun et skin, det gamle paa en anden maade. Hvad der opstaar blir for den aldrig mere end et kompleks, et aggregat, og hvorledes skal det ene kompleks kunne betragtes som fuldkomnere og bedre end det andet, uden at man tåger med i regningen den stræbende virken, som enten blindt eller for sætlig søger hen imod et maal og vurderer alt i forhold til dette maal. Evolutionslæren er i sit væsen teleologisk, og det er dens teleologiske karakter, som har hidført dens seirsgang i vor tid. Den darwiniBNBk-mekaniBke formulering af evolutionBlNren BSger Baa meget Bom mulig at BNtte den indre Btrseben ud ak betragtning. Den giver ganBke viBt kampen kor tilvNrelBen en cen tral pladB —og deri ligger egentlig en indrsm melBe til den biologiBke tsenkemaade — ; men paa den anden Bide gjor den igrunden kampen kor 7 — Eriksen: Tidens kurs.98 tilværelsen magtesløs, fordi den betragter de æn dringer, som opstaar under evolutionsforløbet, og de gunstige omstændigheder, som gir seir i til— værelseskampen, som tilfældige eller rettere me kaniske. Alle forandringer frembringes udenfra som en virkning af rent ydre faktorer, af tryk og stød. Det lavere slaaes og bankes tilrette, indtil det bedrer sig og blir mere afpasset efter omFivelßerne. Det hele er igrunden den pæda gogiske pryglemethode udvidet til et kosmisk sy stem. 3aa længe den stræbende teleologiske selv virkßvmne6 ikke kommer til sin ret, har vi kun at gjøre med den gamle mekaniske tankegang, som maskerer og draperer sig med evolutions ideen for at gjøre sig lækker. Da var Descartes konsekventere, naar han i den legemlige verden kun lod tryk og stød gjælde og renoncerede paa at maskere atomernes eller molekylernes mekanik som evolution. Den mekaniske tænkemaade kan slåa om sig med evolutionsideen saa meget den vil, den er og blir dog fremmed for det centrale i denne ide. Den paatvinger det organiske og sjælelige omraade bestemmelser, som udelukkende tilhører den uorganiske natur, men beholder dog den biologiske betegnelse paa grund ak dens til talende klang. Og da den ofte indblander biolo giske momenter i sit mekaniske skema uden at klargjøre sig den derved

opstaaede indre dualisme, indvikler clen sig i mere eller mindre slet skjulte modsigelser. Saaledes ligger der, som Wolff gjør99 opmerksom paa, en modsigelse deri, at man uden videre lader den maalstræbende virken gjælde i det enkelte individs udvikling, men BNtter den ud af betragtning i stammeudviklingen, gf hvilken den individuelle udvikling jo dog kun skulde være en gjentagelse (ifølge den biogenetiske grundlov). Gjen nem hele det biologiske evolutionßfoi'!sb er i virkeligheden drift, impuls, vilje virksom, og hele udviklingen viser sig derigjennem besjælet af en iboende, men ofte blind og feilende maalstræ ben", som i det høiere menneskelige grancißliv samler sig til en aktiv, selvbevidst formulering af almengyldige idealer — NNBtekjNrlißne6. 3kjsnne6 og sandhed — af hvilke de enkelte føler sig beßjNlet og drevet i sine høieste og bedste handlinger. At den biologiske tænkemaade med dens under- Btrezen af energi, virkßomnecl eller vserclier og idealer i vor tid trænger sig frem i forgrunden er ikke til at undres over, naar vi betrakter de bærende kræfter i det brede sociale liv omkring os. Vi lever mere end nozenßinde før i arbeidets tidsalder. Professor Ludw. Stein gjør opmerksom paa, at arbeidet i vor tid har faaet en værdi, som det manglede i det gamle Grækenland. n For den græske borger," siger han, var arbeidet ned værdigende. I vor tid derimod er arbeidet det høieste karaktermerke endog for guddommen. Siden det syttende aarhundrede har vi lært national økonomisk og ethisk at vurdere arbeidet. Locke har opdaget, at det menneskelige arbeide er den100 ••• væsentligste rigdomskilde, og Adam Smith anviser ardeidet den første plads blandt de tre faktorer, som skader rizclom. Gledens grækernes adels merke var ledighed — frihed for arbeide — bærer vor tids nyeste adel gf folkets naade med stolthed titelen «arbeidets riddere" (nknights of labour"), og den priviligerede lecliWNnzer, fant eller 6aztvv er for os en forazteliz mennesketype." Men det menneskelige arbeide forudsætter maal, værdier og idealer. Det hviler paa en tele ologisk-biologisk tankegang. Og den mægtige sociale bevægelse i vor tid, som søger at skabe menneskeværdige livsvilkaar for alle, skyldes ingen lunde den mekaniske tænkemaade, men er snarere kommet tiltrods for denne. Dens biologiske ka rakter ytrer sig allerede i dens u^prgeze^e tendens til at betragte samfundet som en organisme, et levende væsen, hvori næstekjærlighedens ideal er det besjælende, drivende liv. Den mekaniske tænkemaade indebærer i sin ensidighed en ud præget tendens til at lade den forhaandenværende tingenes orden uænset. Den er fortrinsvis tilbage skuende. Den forklarer, hvordan tingene nød vendigvis maatte blive som de er, og den nød vendighedsbevidsthed, som udmerker dens for klaringer, lægger sig let over den som en mare, der hæmmer dens initiativ og nvclannencie Bkaber trang. Samfiindslivet faar derfor i dens sine nærmest et fatalistisk præg. Man vil lettest indse dette ved at minnes moralBt2tiBtikenB og milieu-101 teorienB cleterminiBme, nvorimocl 6er nu er reist en kraftig oppoBitjon. De mennezkelige Kan6 linder betragteB fra 6ette BvnBpunkt som resultater af en rent mekanisk kausalitet og u6le6es omtrent restlsst ak njemlanclets geograKske beskassenne6. klima, omgivelser, race og arv. Den mekaniske tsenkemaacle nar en u^prNZet, okteBt mgterjaliBtiBk virkelizne6BBanB, men plages aldrig over evne gf i6ealiBtiBke clrsmme, profetiBke Bvner eller inBpirerencle idealer. Den Bsger at aMncle Big mccl ting og fornolcl, Bom lic nu en gang er, mccl clen minclBt mulige anBtrengelB6 eller opofrelBe og mccl clen BtsrBt mulige nvclelBe. OenB moral bNrer umiBkjenclelig preeget ak elet v6re nvttenensvnB, clen egoiBtiske klogskabs trivialitet. Den gjennemglscles ikke af nogen religisB Ken ksrelBe eller degeiBtret Belvnengivelse. Den nar et Bkarpt dlik for forti6enB aarB2gskjNcler og nar intet imo6 at preBBe nvclelBenB Baft uci ak cle frugter, Bom lorticl og nuticl nar moclnet for clen. Hien clen Btaar temmelig kjslig overfor cle lvsencle fremticlsiclealer, som kun kan virkeliggjøres vecl selvovervinclelse og smertelig anBpNnclelse i nu ticlen. clerimoci mccl clen biologiske tsenke maacle. Den ssger mest mulig at akslibe nsci venclignecl ens kantetnecl, at gjsre clen smiclig og bsielig, vecl at optage clen i beviclBtneclen om elet mulige, elet fritvirkencle. OenB blik er altici rettet paa mulignecler, Bom enclnu ikke er virkeliggjort,102 f men som kan virkeliggjøres ved arbeide og an strengelse, — muligheder, hvis inspirerende kraft ligger i de høiere, ideelle værdier, som deres virkeliBzjsrelBe vil indebNre. Det mekaniske, det færdige produkt er for den aldrig en afsluttet værdi i sig selv, men altid kun et middel til virkeliFzjsrelBe af en6nu nsiere vserciier og maal. Og ved at innlemme det i en høiere værdisam menhæng, ved at nedsætte det til et middel for en mere uegennyttig kjærlighed, en høiere skjøn hed, en 6vbere sandhed, redder den det fra at visne og dø. Thi derved optages det i fremtidens høiere og fuldkomnere livsudfoldelse. Den mekaniske tænkemaade er naturligvis et absolut uundværligt videnskabelig erkjendelses middel, 'som methodisk maa gjennemføres i sin fulde udstrækning, men

hvis den ikke suppleres af og optages i en biologisk eller teleologisk tNnkemaacie, vil den resultere i Btaznation og død ved sin lammende innvirkning paa al inspiration, begeistring og idealisme. Selve det ydre kultur maskineri er jo mekanisk eller rettere mekanise ret og vilde selvfølgelig uden den mekaniske tænkemaade aldrig være blevet til. Vi fyldes af beundring, naar vi tsenker paa det uhyre og ind viklede kompleks ak hjul, traacle og krsetter, som indgaar i den industrielle virksomhed, det mæg tige kommunikationsnet, hvori kulturlandene ekter haanden indspindes, og det vidt forgrenede aare net, som banker og børser skaber for penge103 værdiernes kredsløb. Men har vi ved at opregne disse og lignende ting udtsmt kulturlivet eller endog nNvnt dets væsentligste sider? Hvem ser ikke, at alt saadant kun repræsenterer kulturlivets yderside, og at en kultur alene kan Kaldeß levende, naar den gjør alt dette til midler for et indre høiere aandsliv, i hvilket næstekjærligheden og de almengyldige idealer er den besjælende driv kraft? Praktiske indretninger, mekaniserede kultur midler og deres haandtering kan nedarves gjennem slægtled, som i aandskultur staar clvdt under den slægt, inden hvilken de kunde opfindes og virke liggjøres. De kan meget godt overleve den op rindelize livskraftige og aand3inBpirerede kultur epoke som en tom vane, et sjælløst haandverk, en død formel. Der er intet iveien for at op sætte en traadløs telegraf blandt hottentotter eller negre, oplære dem i brugen af den og derved muliggjøre dens anvendelse for efterfølgende gene rationer, som aldrig vilde være istand til at op finde den. Kineserne udnytter jo endnu i vor tid mekaniske regler og astronomiske methoder, hvis egentlige grundlag og sammenhæng de for mange aarhundreder siden nar ophørt at forståa. Dette vilde være den naturlige udviklingslinje for en kultur, som ensidig beherskedes ak en mekanisk tænkemaade. Formler og mekanismer kan holde sig vedlige gjennem blot og bar træghed; men den genialitet og skabertrang, som frembragte104 clem, cle ideelle. uegennyttige motiver, Bom fsrte til clem, maa Bta6ig paanv tsen6eB i Blsegt ekter Blsegt, ja i inclivicl ekter individ, kvar kan Knde indp2B. De kar det tilkNll6B med elet organiBke liv. at nviB c!e ikke volder, Baa viBner cle, nviB cle ikke kar krakt til at forplante Big ved Bpirekraktize krs, Baa 6sr cle ucl. Det er forcli ideelle krsetter oz vNr6ier er virkBomme dlan6t 08. at vi nar oplevet at 8e u6 viklingen ak en 3karpBincli3 inclu3triel teknik lecl- Bazet eller etterfulgt af en forNnewe 03 korNclling ak vort f«3lelBeBliv, 80m kar BoliclaritetB- oz broclerBkabBbevi6Btneclen lanzt Bterkere encl ksr. IBte6etkor at overlate alle — ozBaa 6e BV2Be i 83mlunclet — til at klare BiB, 82a goclt cle kan, i kampen kor tilvserel3en, nvilket vil6e vazre clen egentlige KonBekvenB ak6en clar>vin3ke uclviklingB lsere. nar vi vedlaget arbeiclerbeBkvttelBeBlove og forBikringBlove, Bom motvirker clen Bamlun63 mNBBige atomiBme, vecl organi3ke koranBtaltninger og Bammen3lutninger. ogBaa KulturviclenBkaderne — nationalskonomi, Nstketik, KulturkiBtorie og 80cjol0gi — mccl clereB vurcleringBprinciper gjennem trNngeB mere og mere ak elet forNcilecle vi!jeB og kslelBeBliv, nvortil al vurdering er knyttet, mekaniBkobjektiv KiBtorlekorBkning vilcle jo egent lig maatte inckkrNnke Big ti! elet nsgne Bkelet ak navne, aarBtal og kjensgjerninger, et Btu ciium af cliBBe ting uden i Bammennseng mccl cle devNgencle aan6BimpulBer i ticlen eller cle almen-105 gyldige vurderingsprinciper vilde ikke være stort bedre end en meteorologi, som kun vilde iagttage skyerne uden at tåge hensyn til de luftstrømnin ger, som bevæger dem. Den biologiske tænkemaade er i opgang og vil med indre nødvendighed efterhaanden skyde aanden med dens kræfter og muligheder i for grunden ved at optage og indlemme de materielle eller mekaniske faktorer i en værdisammenhæng af høiere aandelig art. Den vil rette blikket fremad og opad, ikke bare nedad eller tilbage. Den en sidig mekaniske tænkemaade munder egentlig ud i en nivellering nedad. Det enkelte menneske betragtes som et led i menneskeslægtens aarsags kjæde, menneskeslægten som et lignende led i jordtilværelsen, jordkloden som et tilsvarende led i solsystemets tilværelse, og solsystemet som en bølge i verclenßrummet. Idet vort dlik saaledes udvider sig fra det enkelte individ til stadig mere omfattende kosmiske enheder, finder det sig til slut stillet overfor det uendelige rum, opfyldt af en masse, som hverken kan formeres eller for mindskes, og Bom formuleres enten som energi eller ogsaa som materie med dens myriader af atomer, som ved sit mangeartede vekselspil frem bringer kompleksernes mangfoldighed. Denne evige, rumlig udstrakte uforanderlighed kan til en begyndelse imponere os ved sin vidde og vælde; men den vil snart virke isnende og trættende paa vor sjæl ved dens totale ligegyldighed for alle106 aandelige værdier. Vi overfaldes af en følelse af lignende art, som naar vi fra en fjeldtop skuer nedover en rsekke stadig mindre toppe eller ak satser, indtil landskabet nederst nede fortaber sig i flade, endeløse ørkenvidder. Øiet imponeres af den vældige horisont; men der er intet, som lokker

blikket op mod himlen. Det glider stadig nedad, fra top til top eller fra afsats til afsats. Hver enkelt afsats er ganske vißt mere omfattende end den ovenfor liggende; men den ligger til gjengjæld ogsaa lavere, og den laveste afsats frembyder kun ørkenens livløse fladhed. Der finder vi i det høieste atomernes ørkensand. I motsætning til denne nivellering nedad ud munder den biologiske tænkemaade i en koncen tration fremad og opad. Fordi den altid er fyldt af bevidstheden om fremtidige ideelle muligheder vil den rette sit blik op til endnu ikke bestegne tinder, den ene høiere end den anden, eller til himlen, hvorfra sollyset strømmer ned og ved sin fordeling af lys og skygge aabenbarer værdi forholdet mellem den jordiske tilværelses forskjellige faktorer. Vi kan ogsaa med en variation af dette billede sige, at ligesom den organiske planteverden vender sine grene og blade op mod det livgivende sollys og det læskende regn, medens det meka niske mineralrige holdes helt nede af tyngde kraften, saaledes vil den biologiske tænkemaade — som Eucken kræver det — til syvende og sidst søge 3in styrke og befrugtende indflydelse i ethøiere, altomfattende, selvstændigt aandsliv. Vi ser, hvorledes den organiske evolution er kulmineret i mennesket, og hvorledes dette gjennem evolutionen er bleven udrustet med fysiske øine, som det kan rette opad mod sollyset og stjernerne. Paa lignende maade fremspirer i kraft af den samme evolution i mennesket et aandsliv, som først kan finde et hjem i verdensaltet ved at føle sig i slægt med det uudgrundelige, altomfattende guddommelige aandsliv.

Derfor vil sikkert vor tid mere og mere komme til at føle sandheden i det bekjendte ord af Göthe:

Wär’ nicht das Auge sonnenhaft, wie könnten wir die Sonne erblicken, lebt’ nicht in uns des Gottes eigne Kraft, wie könnt’ uns Göttliches entzücken!